

ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ ΜΠΑΓΙΟΝΑ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΚΠΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΕΤΣΙΟΣ

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΩΝ ΚΥΝΙΚΩΝ

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΑΠΑΖΗΣΗ
ΑΘΗΝΑΙ 1970**

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΕΡΓΑ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ

1. **The Idea of Legislation in the Earlier Platonic Dialogues, Athens, 1966.**

2. **Ἡ περὶ δουλείας θεωρία τοῦ Ἀριστοτέλους, Περιοδικὸν «Ἀθηνᾶ», Τόμος ΕΖ', Ἀθῆναι, 1964.**

3. **Ἡ Ἀρχαία Σοφιστικὴ καὶ ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, Περιοδικὸν «Ἀθηνᾶ», Τόμος ΕΗ', Ἀθῆναι, 1965.**

4. **L'art politique selon Protagoras, Revue Philosophique de la France et de l'Étranger, Paris, 1967.**

5. **Ἡ Ἔννοια τῆς Προόδου καὶ ἡ Μεθοδολογία τῆς Ἱστορίας, Ἀθήνα, 1970.**

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ἡ Κυνική φιλοσοφία δὲν ἀποτελεῖ μίαν χωριστὴν κατεύθυν-
σιν ὡς ἡ Περιπατητικὴ σχολὴ ἢ ὁ Κῆπος. Ἐμφανίζεται μᾶλλον ὡς
μία συνεπὴς καὶ ὀρθολογικὴ στάσις ἔναντι τῶν ζητημάτων τὰ ὁ-
ποῖα ἀπασχολοῦν τὰ ἄτομα καὶ τὰς πόλεις εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ
τὸ β' ἡμῶν τοῦ 5ου καὶ κατὰ τὸν 4ον αἰῶνα π.Χ. Ἀκριβῶς ἐπειδὴ
δὲν ἐκφράζει μίαν σαφῶς διαφοροποιημένην φιλοσοφικὴν τάσιν, ἡ
Κυνικὴ «αἵρεσις» ἐξακολουθεῖ νὰ ἐπηρεάζῃ τὸν στοχασμὸν καθ' ὅ-
λην τὴν διάρκειαν τῆς Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ὡς εἶναι φανερὸν
εἰς τὸ ἔργον τοῦ Ἐπικτήτου, τοῦ Δημόνακτος, τοῦ Οἰνομάου. Ὁ
Κυνισμὸς συμφύρεται ἐνίοτε μὲ τὸν Χριστιανικὸν ἀσκητισμὸν. Τότε
ὅμως χάνει τὸν ὀρθολογικὸν του χαρακτῆρα καὶ δι' αὐτὸ ἔχομεν εἰς
τοὺς λόγους τοῦ Ἰουλιανοῦ τὴν ἀντιδιαστολὴν μεταξὺ τοῦ ἀλη-
θοῦς Κυνισμοῦ τοῦ Ἀντισθένους, τοῦ Διογένους ἢ τοῦ Κράτπτος
καὶ τοῦ τυχοδιωκτικοῦ ψευδοκυνισμοῦ ἐνὸς Περεγρίνου. Ὅπως
εἶναι φυσικόν, ὁ Κυνισμὸς ἐμφανίζει κατὰ τὴν μακρὰν ἱστορίαν του
ἀποκλίσεις καὶ διακυμάνσεις. Ὁ Ἀντισθένης λ.χ. ἐξαίρει τὴν ἀν-
δρείαν, παρρησίαν καὶ «ἀναίδειαν» τοῦ σοφοῦ, ὁ Διογένης τονίζει
τὴν «παραχάραξιν τοῦ νομίματος», δηλαδὴ τὴν κριτικὴν καὶ ἄρ-
νησιν τῶν καθιερωμένων βιοτικῶν κανόνων καὶ τρόπων συμπερι-
φορᾶς. Διὰ τῆς ἀρνήσεως αὐτῆς ὁ Κυνικὸς σοφὸς πραγματοποιεῖ
τὸν αὐτάρκη βίον συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τῆς φύσεως. Ἀπὸ τοῦ
Κράτπτος ὅμως καὶ ἐξῆς, ἰδίως δὲ εἰς τὸν Κυνισμὸν ὡς διεμορ-
φώθη κατὰ τὴν Ρωμαϊκὴν ἐποχὴν, ὁ σοφὸς περιορίζει τὴν τάσιν
πρὸς τὸν «μονώτην βίον», ἡ ὁποῖα ἄλλωστε ἤδη εἰς τὸν Διογένη
συνυπάρχει μὲ τὴν ἄποψιν ὅτι ὁ Κυνικὸς σοφὸς εἶναι ὁ ἀληθινὸς
«ἄρχων» καὶ «βασιλεύς», ὁ ὁποῖος δικαιούται νὰ διδάξῃ, ἐν ἀνάγκῃ
δὲ νὰ ἐπιβάλλῃ εἰς τοὺς μὴ σοφοὺς τὸν ὀρθὸν βίον. Οὕτω το-
νίζεται ἡ «φιλανθρωπία» τοῦ σοφοῦ καὶ ὁ παραδειγματικὸς χαρα-
κτῆρ τῆς Κυνικῆς «αἵρέσεως». Ἡ «αἵρεσις» αὐτὴ ἔχει τώρα τὴν φι-

λοδοξίαν νὰ προσφέρῃ πλήρες ὑπόδειγμα διὰ τὴν ὀρθὴν ὀργάνωσιν τῆς πολιτικῆς ὁδὸν καὶ τῆς ἀτομικῆς ζωῆς. Ὅσοι ἐκ τῶν Κυνικῶν τῆς Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς δεικνύουν τάσιν πρὸς τὴν ἐκλεκτικὴν σκέψιν καὶ τὴν ρητορικὴν ἔκφρασιν προβαίνουν εἰς συγκεκριμένους ὑποδείξεις ἐπὶ εἰδικῶν ζητημάτων. Ὁ Μάξιμος ὁ Τύριος λ.χ. τονίζει τὴν ἀνάγκην τῆς ἐπεικειᾶς εἰς τὴν ἀπονομὴν τοῦ δικαίου καὶ λέγει ὅτι ὁ δικαστὴς πρέπει νὰ συλλάβῃ τὴν «ὑπόνοιαν» τοῦ νομοθέτου καὶ νὰ μὴ εἶναι προσηλωμένος εἰς τὸ γράμμα τοῦ νόμου.

Τὸ ἔντονον αὐτὸ αἶσθημα τῆς ἀποστολῆς μὲ σκοπὸν τὴν κοινωνικὴν μεταρρύθμισιν ἐκφράζεται καὶ μὲ τὸ ὕφος τῶν Κυνικῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν ὅτι ἀπὸ τοῦ Ἀντισθένης ἤδη ὑπογραμμίζεται ἡ ἀνάγκη νὰ εἶναι ὁ σοφὸς «πολύτροπος» ἀναλόγως πρὸς τὸν «καιρὸν» καὶ τοὺς ἀκροατὰς του. Οὕτω, τὸ προσιδιάζον εἰς τὴν σκέψιν τῶν Κυνικῶν εἶδος εἶναι ἡ διατριβὴ ἢ καὶ ὁ ρητορικὸς λόγος. Δὲν ὑπάρχει εἰς αὐτοὺς ἡ διάκρισις μεταξὺ «ἐξωτερικῶν» καὶ «ἐσωτερικῶν» λόγων, ἀπευθυνομένων εἰς ἀκροατήριον εἰδικῶν, ἢ ὅποια χαρακτηρίζει ἴσως τὰ γραπτὰ τοῦ Ἀριστοτέλους.

Ἄν καὶ ὁ Κυνισμὸς εἶναι «αἵρεσις βίου» ἐπηρεάζουσα τὰς περισσότερας φιλοσοφικὰς τάσεις τῆς Ἑλληνιστικῆς καὶ Ρωμαϊκῆς ἐποχῆς, μὲ τὴν ἐξαίρεσιν τοῦ Πλατωνισμοῦ καὶ Νεοπλατωνισμοῦ, θὰ πρέπει νὰ θεωρηθῇ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας, ὅτι ἀποτελεῖ τὴν μετάβασιν ἀπὸ τὴν φιλοσοφίαν τοῦ Σωκράτους εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῶν Στωικῶν. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι ὁ Ἀντισθένης, τὸν ὁποῖον δὲν ὑπάρχει λόγος νὰ μὴ θεωρήσωμεν ὡς Κυνικόν, ἔστω καὶ ἂν κατ' ἐξοχὴν «Κύων» ἦτο ὁ Διογένης, ἀνῆκεν εἰς τὸν Σωκρατικὸν κύκλον. Ἐξ ἄλλου ὁ Κράτης ὁ Θηβαῖος ἦτο διδάσκαλος τοῦ Ζήνωνος τοῦ Κιτιέως, ἢ Π ο λ ι τ ε ί α τοῦ ὁποῖου θὰ περιελάμβανεν ἀσφαλῶς πολλὰ Κυνικὰ στοιχεῖα.

Καὶ ἂν ἀκόμη ἡ διαδοχὴ αὐτὴ εἶναι σχηματικὴ, ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποῖαν ἔσκησεν ἡ φιλοσοφία τοῦ Σωκράτους ἐπὶ τῶν Κυνικῶν. Ὁ Ἀντισθένης ἐξαίρει τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην, τὰς ὁποίας θεωρεῖ διδακτὰς ὡς ὁ Σωκράτης. Τὰς συσχετίζει δὲ μὲ τὴν σοφίαν, ὡς τὸ ἔπραττεν ὁ Σωκράτης. Ἀλλὰ ἐνῶ ὁ Σωκράτης ἐξήρτα τὴν ἀνδρείαν καὶ τὴν δικαιοσύνην ἐκ τῆς σοφίας, ὁ Ἀντισθένης θεωρεῖ ὅτι ἡ σοφία εἶναι κάτι τὸ ἠθικῶς οὐ-

δέτερον, ἐντάσσεται δὲ εἰς τὸν ὀρθὸν βίον, ἐφ' ὅσον κατευθύνεται ὑπὸ τῆς δικαιοσύνης. Πραγματοποιεῖται δὲ ἐφ' ὅσον εἴμεθα ἀνδρείοι. Οὕτω, ἡ σοφία ἐξαρτᾶται κατὰ τὸν Ἀντισθένη ἀπὸ τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν ἀνδρείαν.

Ἡ μεταβολὴ αὐτὴ εἰς τὴν ἱεραρχίαν τῶν ἀρετῶν ἐξηγεῖται ἴσως ἀπὸ τὴν ἐπίδρασιν, τὴν ὁποῖαν ἤσκησαν ἐπὶ τοῦ Ἀντισθένης οἱ Σοφισταί, ἰδιαίτερος ὁ Γοργίας. Ὁ Ἀντισθένης ἀποκλίνει τοῦ Σωκράτους κατὰ τὸ ὅτι ἀμφισβητεῖ τὴν δυνατὴν τοῦ ἀντιλέγειν. Θεωρεῖ ὅτι κάθε πρότασις ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓν ἀντικείμενον. Τοῦτο συμβαίνει διότι δυνάμεθα μόνον νὰ ὀνομάσωμεν τὰ πράγματα, «ἐν ἐφ' ἑνός», ὅποτε αἱ προτάσεις μας εἶναι ἀληθεῖς ἢ ἀναφέρονται εἰς πράγματα, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ ὀνομασθοῦν ἄλλως. Προτάσεις διὰ τῶν ὁποίων νὰ ἀποδίδεται ἓν κατηγορούμενον εἰς ἓν ὑποκείμενον δὲν ὑπάρχουν. Συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχωμεν ἀντίφασιν τοῦ τύπου «ὁ Σωκράτης εἶναι σοφός, ὁ Σωκράτης δὲν εἶναι σοφός».

Ἡ ἄρνησις αὐτὴ τοῦ ἀντιλέγειν συνδέεται πιθανῶς μὲ τὴν ὄντολογίαν τοῦ Ἀντισθένης, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποῖαν μόνον καθ' ἕνα ἀντικείμενα ὑπάρχουν. Ὑπάρχει λ. χ. ὁ ἵππος καὶ ὄχι ἡ «ἵππότης». Ἡ ἄποψις αὐτὴ μαρτυρεῖ τὴν ἐπίδρασιν τῆς σκέψεως τῶν Σοφιστῶν. Παρουσιάζει ἀναλογίαν πρὸς τὴν θεωρίαν τοῦ μαθητοῦ τοῦ Γοργίου Μένωνος, ὁ ὁποῖος ὑπεστήριζεν ὅτι ὁρισμὸς τῆς ἀρετῆς ἐν γένει εἶναι ἀδύνατος, διότι μόνον ἐπὶ μέρους ἀρεταὶ ὑπάρχουν. Ἡ ὀνοματοκρατικὴ θεωρία, ἡ ὁποῖα θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἀρχῆς ὅτι τὰ ὄντα εἶναι σώματα, ὀδηγεῖ τὸν Ἀντισθένη εἰς τὴν ἄποψιν ὅτι «ἐπιστήμη», μὲ τὴν Σωκρατικὴν ἔννοιαν τοῦ ὄρου, πραγματοποιεῖται μόνον διὰ τῆς πράξεως. Μὲ τὴν πράξιν, ὑπόδειγμα τῆς ὁποίας εἶναι ἡ ἐργασία τῶν χειροτεχνῶν, ἐρχόμεθα εἰς ἐπαφὴν μὲ συγκεκριμένον ἀντικείμενον. Ὁ ὑποκειμενικὸς «τύφος» δὲν ἔχει ὡς ἐκ τούτου τὴν δυνατὴν νὰ ἐκδηλωθῇ.

Τὴν σχέσιν τοῦ Κυνισμοῦ καὶ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας συνοψίζει ἡ ἄποψις τοῦ Ἐπικτήτου, κατὰ τὴν ὁποῖαν ὁ Κυνισμὸς ἀποτελεῖ σύντομον ὁδὸν πρὸς τὴν πραγματοποίησιν τοῦ ὀρθοῦ βίου. Ὁ ὀρθὸς βίος τῶν Κυνικῶν εἶναι παραπλήσιος πρὸς τὸν ὀρθὸν βίον κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς. Οἱ Κυνικοὶ ὁμῶς πιστεύουν ὅτι αἱ ἔμφυτοι «προλήψεις» τῶν ἀνθρώπων δὲν ὀδηγοῦν εἰς τὴν πραγματοποίησιν.

ειν τοῦ κατὰ φύσιν βίου. Ἀναγκαῖος ὄρος πρὸς τοῦτο εἶναι ἡ ἀμφισβήτησις ἔργῳ καὶ λόγῳ τῶν ψευδῶν «νομισμάτων», δηλαδὴ τῶν κρατουσῶν προλήψεων καὶ τῆς μὴ στηριζομένης εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον κοινωνικῆς ἱεραρχίας. Ἡ ἀμφισβήτησις αὕτη εἶναι πολὺ ὀλιγώτερον ἔντονος εἰς τοὺς Στωϊκοὺς, ἰδίως εἰς τὴν Μέσσην Στοάν. Ἐξ ἄλλου ὁ ὀρθὸς βίος κατὰ τοὺς Στωϊκοὺς στηρίζεται ἐπὶ μιᾷ ὀλοκληρωμένης κοσμολογίας, ἡ ὁποία ἐλλείπει εἰς τοὺς Κυνικοὺς. Ἐν τούτοις, καὶ εἰς τοὺς Κυνικοὺς ὑπάρχει ἡ ἄποψις ὅτι ὁ κόσμος εἰς τὸ σύνολόν του εἶναι ἔλλογος.

Ἡ σημασία τὴν ὁποίαν ἀποδίδουν οἱ Κυνικοὶ εἰς τὴν ἀμφισβήτησιν τῶν θεσμῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ ἄστεως καὶ τῆς ἰδεολογίας, ἡ ὁποία καθιστᾷ τούτους παραδεκτούς, ἐξηγεῖ τὴν συχνὴν ἀναφορὰν των εἰς τὸ πρόβλημα τῆς δουλείας. Τὸν θεσμόν τῆς δουλείας ἀνέχονται καθ' ὃ μέτρον θεωροῦν ὅτι ὁ σοφὸς εἶναι φύσει ἄρχων, ἔστω καὶ ἂν νόμῳ εἶναι δοῦλος. Ἐξ ἄλλου ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας εἶναι παρὰ φύσιν, ἂν ὁ νόμῳ δοῦλος ἔχει τὸ ἠθικὸν δικαίωμα νὰ εἶναι ἐλεύθερος. Οὕτω οἱ Κυνικοὶ ἄγονται εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι εἶναι εὐκταῖον νὰ καταργηθῇ ὁ θεσμὸς τῆς δουλείας, ἐφ' ὅσον μάλιστα ὠρισμένα ὑγιεῖς βαρβαρικαὶ κοινωνίαι τὸν ἀγνοοῦν. Ἴσως μάλιστα ἡ ἐξάλειψις του νὰ εἶναι ἀναπότρεπτος κατὰ τοὺς Κυνικοὺς.

Ἡ σχέση ἐπιτάσσοντος καὶ ὑποτεταγμένου εἶναι κεντρικὴ διὰ τὴν πολιτικὴν φιλοσοφίαν τῶν Κυνικῶν. Μὲ ἀφετηρίαν τὴν σχέσηιν αὐτὴν οἱ Κυνικοὶ διατυπώνουν μίαν θεωρίαν περὶ τῆς ὑγιοῦς καὶ κατὰ φύσιν κοινωνίας, ὅπου ἄρχουν οἱ φύσει ὑπερέχοντες, δηλαδὴ οἱ ἔχοντες τὴν δύναμιν νὰ πραγματοποιήσουν τὸν αὐτάρκη καὶ ἐλεύθερον βίον. Οἱ Κυνικοὶ ἐξηγοῦν τὴν μετάβασιν εἰς τὴν ἡμαρτημένην κοινωνίαν, ὅπου ἄρχουν αὐτοὶ οἱ ὁποῖοι στηρίζουν τὴν ὑπεροχὴν των ἐπὶ τῆς φυλετικῆς καταγωγῆς των, τοῦ πλοῦτου των ἢ τῆς δυνάμεως τῶν ὅπλων μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ «πολυτελοῦς βίου». Σκοπὸς τῆς Κυνικῆς βιοθεωρίας εἶναι ἐν τέλει ἡ θεραπεία τῆς ἡμαρτημένης πόλεως. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ πολιτικὴ εἶναι κατὰ τοὺς Κυνικοὺς πρώτη ὡς πρὸς τὴν ἠθικὴν.

Ἡ νεωτέρα ἀνάλυσις τῆς πολιτικῆς πραγματικότητος, λ.χ. εἰς τὰς ἐργασίας τοῦ G. Balandier δεικνύει ὅτι πολιτικὴ πραγματικότης ὑπάρχει ὅπου ἐμφανίζεται σχέσηιν κοινωνικῆς ἱεραρχίας. Τὸ

πολιτικὸν φαινόμενον εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῆ ὡς συνολικὸν κοινωνικὸν φαινόμενον. Διὰ τοῦτο ἡ ἐξέτασις τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας τῶν Κυνικῶν λαμβάνει εἰς τὴν παροῦσαν ἐργασίαν τὴν μορφήν τῆς ἀναλύσεως τῆς κατ' αὐτοὺς ὀρθῆς καὶ ἡμαρτημένης κοινωνίας, ὡς καὶ τῆς μεταξὺ των σχέσεως. Παρομοίαν τάσιν πρὸς εὐρυτέραν ἐρμηνείαν τῆς πολιτικῆς πραγματικότητος παρουσιάζει ὁ Τ. Α. Sinclair εἰς τὸ ἔργον του Ἰστορία τῆς Ἑλληνικῆς Πολιτικῆς Σκέψεως*.

Ἡ ἐργασία αὕτη στηρίζεται κυρίως εἰς τὰ κείμενα τῶν Κυνικῶν. Ὡς πλέον ἀντιπροσωπευτικὰ θεωροῦνται τὰ κείμενα τοῦ Ἀντισθένου εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ξενοφῶντος. Τὴν Κυνικὴν σκέψιν ἐπίσης ἀπηχοῦν πιστῶς κατ' ἐμὲ τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Ἀντισθένου, τοῦ Διογένου καὶ τοῦ Κράτιτος, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται μὲ ἀκρίβειαν, ἐνίοτε δὲ αὐτολεξεί, εἰς μεταγενέστερα ἔργα ἢ δοξογραφικὰ συλλογὰς. Χρησιμοποιοῦ ἐπίσης τὰ κείμενα τοῦ Ἐπικτήτου καὶ τοῦ Ἰουλιανοῦ, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται εἰς τὸν αὐθεντικὸν Κυνισμὸν τοῦ Ἀντισθένου ἢ τοῦ Διογένου κατ' ἀντιδιαστολὴν πρὸς τὸν ἐπιπόλαιον Κυνισμὸν διαφόρων ἀγυρτῶν τῆς ἐποχῆς των. Ἡ ἀντιδιαστολὴ αὕτη δὲν ὑπάρχει εἰς τὰς παλαιότερας πηγὰς. Αἱ ἀπόψεις ὁμοῦς, τὰς ὁποίας ὁ Ἐπικτήτος καὶ ὁ Ἰουλιανὸς ἀποδίδουν εἰς τοὺς παλαιότερους Κυνικούς, συμπίπτουν ἐν πολλοῖς πρὸς τὸ περιεχόμενον τῶν παλαιότερων πηγῶν.

Τέλος εἰς τὰ ψευδεπίγραφα κείμενα, π. χ. τὰς ἐπιστολάς τοῦ Ψευδοδιογένου, ποὺ ἔχει ἐκδώσει ὁ Hercher, ὑπάρχει μεγαλόστομος, ρητορικὴ καὶ ἐνίοτε φλύαρος ἀνάπτυξις Κυνικῶν θεμάτων. Τὸ περιεχόμενον ὁμοῦς τῶν κειμένων αὐτῶν δὲν ἀντιβαίνει πρὸς τὰς μαρτυρίας τῶν παλαιότερων πηγῶν. Εἶναι λοιπὸν δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν τὰ ψευδεπίγραφα κείμενα μὲ περίσκεψιν ὡς συμπληρωματικαὶ πηγαί. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν μεταγενεστέραν δοξογραφίαν, λ.χ. τοῦ Διογένου τοῦ Λαερτίου.

* Ἐκδόσεις Παπαζήση, 1969.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Α΄

Η ΗΘΙΚΗ ΤΕΧΝΗ ΚΑΤΑ ΤΟΥΣ ΚΥΝΙΚΟΥΣ

Οι Κυνικοί, συμφώνως πρὸς τὴν μαρτυρίαν τοῦ Διογένοους Λαερτίου, εἶχον ἀσχοληθῆ με τοὺς κανόνας τοῦ ὀρθοῦ βίου, τοὺς ὁποίους προσεπάθησαν νὰ συνοψίσουν εἰς μίαν ἠθικὴν τέχνην.¹ Τὴν τέχνην αὐτὴν ἐννοοῦν κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς λεγομένας «δημιουργικὰς τέχνας»,² τὴν ἰατρικὴν³ καὶ τὴν τέχνην τῆς ναυτιλίας.⁴

Κοινὰ γνωρίσματα τῶν τεχνῶν αὐτῶν εἶναι ὅτι ἔχουν ὀρθολογικὸν χαρακτῆρα, ὑπακούουν δηλαδὴ εἰς κανόνας προσιτοὺς εἰς τὸν νοῦν τοῦ ἀνθρώπου καὶ διδακτούς.⁵ Αἱ τέχναι αὐταὶ προϋποθέτουν πρακτικὴν ἐπαφὴν τοῦ τεχνίτου με τὸ ἀντικείμενον τῆς τέχνης του.⁶ Ὅσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ πρακτικὴ αὐτὴ ἐπαφή, τόσον μεγαλυτέρα εἶναι ἡ ἐμπειρία ἢ, ὡς λέγουν οἱ Κυνικοί, ἡ «ὄξυχειρία» τοῦ τεχνίτου.⁷

Εἶναι ὀρθολογικαί, διότι δὲν διέπονται οὔτε ἀπὸ τὴν τύχην⁸ οὔτε ἀπὸ τὴν αὐθαίρετον ἔμπνευσιν, τὴν μὴ δυναμένην νὰ διδαχθῆ ἢ νὰ ἐλεγχθῆ, ὅπως συμβαίνει με τὴν μαντικὴν⁹ καὶ τὴν ποίησιν.¹⁰

Ὁ τεχνίτης εἶναι «συνετός», διότι ἡ ἐργασία του ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικῶς ἀπὸ τὴν γνῶσιν τῆς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου του,¹¹ χωρὶς νὰ ἀσκῆ οἴανδήποτε ἐπίδρασιν ἐπ' αὐτῆς εἴτε τὸ κοινωνικὸν ἢ ἔθνικὸν περιβάλλον τοῦ τεχνίτου,¹² εἴτε ἡ φυλετικὴ του καταγωγὴ, εἴτε ἡ κοινωνικὴ του θέσις.¹³ Τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου του πρέπει ὁ τεχνίτης νὰ γνωρίζῃ καὶ ἀπὸ στατικῆς καὶ ἀπὸ δυναμικῆς ἀπόψεως. Πρέπει δηλαδὴ νὰ γνωρίζῃ ποίων ἐπιδράσεων εἶναι δεκτικὴ καὶ ποίας ἐξελίξεις εἶναι δυνατόν νὰ παρουσιάσῃ.¹⁴ Ἀπὸ τὴν γνῶσιν αὐτὴν θὰ ἀντλήσῃ ὁ τεχνικὸς καὶ τὴν γνῶσιν τοῦ σκοποῦ τῆς πράξεώς του, ὁ ὁποῖος εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἀληθοῦς φύσεως τοῦ ἀντικειμένου του διὰ τῆς καθάρσεως αὐτοῦ ἀπὸ τὰ ἐνδεχόμενα «οἰδήματά» του.¹⁵

Με τὴν ἐννοίαν αὐτὴν ὁ τεχνικὸς βελτιώνει τὸ ἀντικείμενον του,

είναι ωφέλιμος εἰς αὐτὸ καὶ ἡ πράξις τοῦ ἀνταποκρίνεται εἰς μίαν πραγματικὴν «χρείαν» τοῦ ἀντικειμένου του.¹⁶ Ἡ ἀντίληψις αὐτῆ τῶν Κυνικῶν περὶ τοῦ σκοποῦ τῆς τέχνης προϋποθέτει τὴν Σωκρατικὴν ἀντίληψιν ὅτι ωφέλιμον εἶναι αὐτὸ ποῦ ἀποκαθιστᾷ τὸ ἀγαθὸν ἢ τὴν «ὕγιαν» οἰουδήποτε ὄντος,¹⁷ μετὰ μόνον τὴν διαφορὰν ὅτι, κατὰ τὴν Σωκρατικὴν ἀντίληψιν, ἡ γνῶσις αὐτῆ τοῦ ἀγαθοῦ εἶναι ἐπαγωγικὴ καὶ ἀποκτᾶται διὰ λογικῆς ἀφαιρέσεως,¹⁸ ἐνῶ, κατὰ τοὺς Κυνικούς, ἡ γνῶσις αὐτῆ ἀποκτᾶται διὰ τῆς πράξεως καὶ παραμένει ἀτομικὴ, ὅπως καὶ τὰ ὀνόματα διὰ τῶν ὁποίων ἐκφράζεται.¹⁹ Ὑπάρχει δηλαδὴ εἰς τοὺς Κυνικούς, ἔστω καὶ ὑπὸ λανθάνουσαν μορφήν, ἡ ἀποψις ὅτι εἶναι δυνατὴ ἡ ἐπιστήμη τοῦ καθ' ἕκαστον, καὶ ὅτι τέτοια εἶναι ἡ πρακτικὴ ἐπιστήμη.

Ὁ τεχνικὸς γνωρίζει νὰ «βουλεύεται», δηλαδὴ νὰ ἐξετάζη ὀρθολογικῶς τὰ διάφορα μέσα διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπιτύχη τὸν σκοπὸν του,²⁰ νὰ ἐκλέγῃ τὸ προσφορώτερον ἐξ αὐτῶν καὶ νὰ εἶναι ἔμπειρος περὶ τὴν χρῆσιν των.²¹ Ἔχει, ὡς ἐκ τούτου, τὸ δικαίωμα νὰ δίδῃ ἐντολὰς εἰς τοὺς μὴ τεχνικούς καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐπιδιωκτέον σκοπὸν καὶ ὡς πρὸς τὰ μέσα διὰ τῶν ὁποίων οὗτος θὰ ἐπιτευχθῇ.²²

Καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς οἱ Κυνικοὶ προεκτείνουν τὴν διδασκαλίαν τοῦ Σωκράτους καὶ παραμένουν πιστοὶ εἰς τὸ πνεῦμα του, διότι καὶ κατὰ τὸν Σωκράτη κάθε ἀρχή, εἴτε οἰκονομικὴ εἶναι, εἴτε πολιτικὴ,²³ εἴτε ἠθικὴ,²⁴ θεμελιούται ἐπὶ τῆς ἐπιστήμης τῆς ὠφελείας τοῦ ἀντικειμένου, ὡς πρὸς τὸ ὁποῖον ἀσκεῖται.²⁵ Λόγω τοῦ ὀρθολογικοῦ χαρακτῆρος τῆς, ἡ πράξις τοῦ τεχνικοῦ διαφέρει, κατὰ τοὺς Κυνικούς, τῆς πράξεως λ. χ. τοῦ θαυματοποιοῦ.²⁶

Ἡ ἠθικὴ τέχνη δὲν διαφέρει, κατὰ τοὺς Κυνικούς ὅπως καὶ κατὰ τὸν Σωκράτη τῶν Ἀπομνημονευμάτων τοῦ Ξενοφῶντος,²⁷ οὐσιωδῶς τῶν ἄλλων τεχνῶν. Δὲν ὑπάρχουν εἰς τὰ κείμενα τῶν Κυνικῶν σαφῆ στοιχεῖα διαφοροποιούντα τὴν ἠθικὴν τέχνην ἀπὸ τὰς δημιουργικὰς, ὅπως εἶναι ἡ ἱεραρχία τῆς ψυχῆς, τοῦ σώματος καὶ τῶν ἐκτός. Ἡ ἱεραρχία αὐτῆ ἐπαναλαμβάνεται συχνὰ εἰς τὰ Πλατωνικὰ κείμενα²⁸ καὶ θεμελιώνει, ἀπὸ Πλατωνικῆς σκοπιᾶς, τὴν ὑπεροχὴν τῆς «βασιλικῆς τέχνης», ποῦ ἀναφέρεται εἰς τὴν ψυχὴν,²⁹ ἔναντι τῶν ἄλλων τεχνῶν ποῦ ἀναφέρονται εἰς τὸ σῶμα καὶ τὰ ἐκτός.³⁰

Ἡ ἀποψις ὁμοίως τῆς ὑπεροχῆς τῆς ψυχῆς ἔναντι τοῦ σώματος καὶ τοῦ νοῦ ἔναντι τῶν ἄλλων δυνάμεων τῆς ψυχῆς προϋποθέτει τὴν ὑπερο-

χὴν τῆς ἠθικῆς τέχνης ἔναντι τῶν ἄλλων τεχνῶν. Ἡ ἀποψις αὐτὴ ἀποτελεῖ βασικὴν ἀρχὴν τοῦ ἀληθοῦς Κυνισμοῦ κατὰ τὸν Ἐπίκτητον³¹ καὶ τὸν Ἰουλιανὸν³² ἀλλὰ δὲν διατυπώνεται μὲ τὴν αὐτὴν σαφήνειαν εἰς τὰς ρήσεις τοῦ Ἀντισθέου, τὰς ὁποίας ἀναγινώσκομεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Ξενοφῶντος ἢ εἰς τὸν Διογένη τὸν Λαέρτιον. Ἡ κυρίαρχος ἀποψις εἰς τὰ κείμενα αὐτὰ εἶναι ἡ τοῦ παραλληλισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος,³³ ἡ ὁποία λογικῶς ἄγει εἰς τὸν παραλληλισμὸν τῶν ἀντιστοιχῶν τεχνῶν. Ἰπάρχει ὁμοίως ἐν σπερματικῇ μορφῇ ἡ ἀντίληψις τῆς ὑπεροχῆς τῆς ψυχῆς ἔναντι τοῦ σώματος,³⁴ ἡ ὁποία δικαιολογεῖ τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἠθικὴ τέχνη εἶναι πρώτη ἔναντι τῶν ἄλλων.

Ὁ Πλάτων δικαιολογεῖ τὴν προτεραιότητα τῆς ἠθικῆς ἢ βασιλικῆς τέχνης καὶ λειτουργικῶς. Ἡ τέχνη αὐτὴ γνωρίζει τοὺς σκοποὺς πρὸς τοὺς ὁποίους ἀποβλέπουν αἱ ἄλλαι τέχναι, εἶναι εἰς θέσιν νὰ τοὺς ἀξιολογήσῃ καὶ νὰ τοὺς ἱεραρχήσῃ εἰς μίαν γενικωτέραν θεώρησιν τοῦ ἀγαθοῦ τοῦ ἀτόμου ἢ τῆς πόλεως. Ἐφ' ὅσον ἡ τέχνη αὐτὴ στηρίζεται ἐπὶ τῆς γνώσεως τῆς ὠφελείας τῶν ἄλλων τεχνῶν, δικαιούται νὰ δίδῃ προσταγὰς εἰς αὐτάς καὶ νὰ τὰς χρησιμοποιοῖ ὡς ὄργανά της πρὸς ἐπιτευξίν τῶν γενικωτέρων σκοπῶν της.³⁵

Τὴν ἀποψιν αὐτὴν ἀνευρίσκομεν ἤδη εἰς τοὺς Σωκρατικούς διαλόγους τοῦ Πλάτωνος.³⁶ Εἰς τὰ κείμενα τῶν Κυνικῶν δὲν ἐκτίθεται μὲ σαφήνειαν, ἴσως ὁμοίως τὴν ὑπαινίσσονται αἱ ρήσεις των, αἱ ὁποῖαι λέγουν ὅτι τὰ πάντα ἀνήκουν εἰς τὸν σοφὸν³⁷ καὶ ὅτι ὁ σοφὸς ἀρχεῖ³⁸ καὶ «βασιλεύει»³⁹ νομίμως ἐπὶ τῶν ἄλλων.

Πάντως «ἀρχή» τῆς ἠθικῆς τέχνης, καὶ μὲ τὴν ψυχολογικὴν ἐννοιαν τῆς ἀφετηρίας ἢ τοῦ σημείου ἐνάρξεως, καὶ μὲ τὴν λογικὴν ἐννοιαν τῆς ἀναγκαίας προϋποθέσεως,⁴⁰ εἶναι ἡ ἀνθρωπίνη φύσις, νοουμένη ὡς ψυχοσωματικὴ ἐνότης, προφανῶς διότι οἱ Κυνικοὶ δὲν ἀντιλαμβάνονται τὸ σῶμα ὡς δεσμοτήριον τῆς ψυχῆς⁴¹ ἀλλ' ὡς ὄντοτητα ἐνεργὸν δυναμένην νὰ ἀναπτυχθῇ ἀφ' ἑαυτῆς εἰς ὑγιεῖς καὶ κανονικὰς μορφάς.⁴² Ὡς ψυχὴν δὲ ἐννοοῦν πιθανῶς τὴν ὀρθολογικὴν βούλησιν, διὰ τῆς ὁποίας λαμβάνομεν συνείδησιν τῆς προσωπικῆς μας ἐξελίξεως καὶ κατευθύνομεν αὐτήν.⁴³ Ἡ ἀντίληψις αὐτὴ θεμελιούται ἴσως ἐπὶ τῆς ὀντολογίας τῶν Κυνικῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν πᾶν τὸ πραγματικὸν εἶναι ἔλλογον.⁴⁴

Ἡ ἠθικὴ τέχνη ἀποβλέπει εἰς τὸ νὰ «κολάσῃ» τὴν ἀνθρωπίνη φύσιν⁴⁵ ἀπὸ τὰς παραμορφώσεις της τὰς ὀφειλομένας εἰς τὸν «τύφον»⁴⁶ καὶ

τάς «δόξας» τῶν πολλῶν,⁴⁷ καί γὰρ τὴν ἀποκαταστήσῃ εἰς τὴν ὑγιᾶ μορφήν τῆς,⁴⁸ μίαν κατὰ προσέγγισιν εἰκόνα τῆς ὁποίας παρέχει ὁ βίος τῶν ζώων καὶ τῶν πρωτογόνων ἀνθρώπων.⁴⁹ Τοῦ ἔργου αὐτοῦ τῆς καθάρσεως ὁ σοφὸς θὰ κάμῃ ἔναρξιν ἀπὸ τῆς γνώσεως τοῦ ἑαυτοῦ του,⁵⁰ ὡς συνόλου ἠθικῶν δυνατοτήτων.⁵¹

Ἡ γνῶσις δὲν ἀποκτᾶται μὲ τὴν θεωρίαν⁵² ἀλλὰ μὲ τὸν πόνον (=ἐργασίαν) καὶ τὴν ἀσκήσιν,⁵³ ἀκριβῶς ὅπως ὁ τεχνικὸς γνωρίζει τὸ ἀντικείμενον του ἀφοῦ τὸ συλλάβῃ μὲ τὰ χέρια του, τὸ ἐπεξεργασθῆ καὶ τὸ ἀντιμετωπίσῃ πρακτικῶς.⁵⁴ Ἡ αὐτογνωσία αὕτη θὰ ὀδηγήσῃ εἰς παραδειγματικὴν κατασκευὴν τοῦ ὀρθοῦ βίου.⁵⁵ Τὴν παραδειγματικὴν αὕτην κατασκευὴν θὰ χρησιμοποιήσουσι οἱ μὴ σοφοὶ πρὸς κατασκευὴν τοῦ ἰδικοῦ των ὀρθοῦ βίου,⁵⁶ ὅπως ἀκριβῶς ὁ Σωκρατικὸς ἐπαίτων γνωρίζει τὰς ἐπιμέρους περιπτώσεις δι' ἀναφορὰς αὐτῶν πρὸς μίαν καθολικὴν παραδειγματικὴν ἔννοιαν⁵⁷ ἢ ὁ Πλατωνικὸς διαλεκτικὸς τὰ αἰσθητὰ ἀντικείμενα διὰ συσχετίσεως αὐτῶν πρὸς μίαν παραδειγματικὴν ἰδέαν.⁵⁸ Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς ἠθικῆς τέχνης εἶναι ἀσφαλῶς δικαιολογημένη ἡ γνώμη τοῦ Ἰουλιανοῦ, ὅτι ἡ Κυνικὴ φιλοσοφία εἶναι Πλατωνισμὸς «ἔργῳ».⁵⁹

Τὴν αὐτογνωσίαν ὀλοκληρώνει ἡ «παραχάραξις τοῦ νομίσματος»,⁶⁰ δηλαδή ἡ ὑπὸ τοῦ σοφοῦ κάθαρσις τοῦ ἑαυτοῦ του καὶ τῶν συνανθρώπων του ἀπὸ τὰς ψευδεῖς δόξας. Αὕτη θὰ γίνῃ καὶ «λόγῳ», ὡς πρὸς τὰς ψευδεῖς δόξας, καὶ «ἔργῳ», ὡς πρὸς τὰς ἐμπράκτους προλήψεις τῶν πολλῶν, ὅπως ἐκδηλοῦνται εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον. Ἡ «ἔργῳ» παραχάραξις θὰ λάβῃ ἴσως ὑπερβολικὰς μορφάς.⁶¹ Αὐταὶ ὁμως δικαιολογοῦνται ἀπὸ μίαν βασικὴν ἀρχὴν τῆς ἠθικῆς τέχνης, «μιμῆσθαι τοὺς χοροειδασκάλους· καὶ γὰρ ἐκείνους ὑπὲρ τόνον ἐνδιδόναι ἕνεκα τοῦ τοὺς λοιποὺς ἀψασθαι τοῦ προσήκοντος τόνου»,⁶² καὶ εἶναι λογικῶς καὶ πραγματικῶς ἀναγκαῖαι, ἐὰν δεχθῆ κανεὶς τὴν Κυνικὴν ἀντίληψιν περὶ ἠθικῆς.

Δὲν θὰ ἦτο ὁμως ὀρθὸν νὰ συμπεράνῃ κανεὶς ἀπὸ τὸν κυρίως πρακτικὸν χαρακτήρα τῆς ἠθικῆς τέχνης ὅτι εἶναι καθαρῶς βουλευσιακρατικὴ. Ὅτι εἶναι ὀρθολογικὴ προκύπτει ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι διέπεται ἀπὸ τὸν λόγον, πού εἶναι καὶ δύναμις τῆς ψυχῆς, διὰ τῆς ὁποίας εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίσωμεν τὴν ἀλήθειαν. Ὡς τοιοῦτος, ὁ λόγος εἶναι ταυτόσημος πρὸς τὸν νοῦν.⁶³ Λόγος εἶναι καὶ ἡ γνῶσις τῆς ἀληθοῦς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, εἰς τὴν ὁποίαν ἄγει ὁ λόγος τῆς ψυχῆς. Λόγος τέ-

λος είναι και η έκφρασις τῆς γνώσεως αὐτῆς, ἡ ὁποία είναι ἀπολύτως δυνατὴ μετὰ τὴν γλῶσσαν, ἢ, ὅπως λέγουν οἱ Κυνικοί, τὰ «ὀνόματα». Ἡ λογοκρατικὴ ἀντίληψις τῶν Κυνικῶν περὶ πράξεως είναι ἰδιαιτέρως ἐμφανῆς εἰς τὴν συσχέτισιν «σοφίας» καὶ «ἐπισκέψεως ὀνομάτων»,⁶⁴ ἰδίᾳ δὲ ὀνομάτων, τὰ ὁποῖα είναι δηλωτικὰ πρακτικῶν ἐμπειριῶν, πράγμα τὸ ὁποῖον προϋποθέτει ὅτι αἱ ἐμπειρίαι αὐταὶ είναι «διαφανεῖς» εἰς τὸν ὀρθὸν λόγον. Δὲν ὑπάρχει τίποτε τὸ «ἄρρητον» ἢ τὸ μυστηριῶδες καὶ ἐξωλογικὸν εἰς αὐτάς. Οἱ Κυνικοὶ δὲν ἀντιφάσκουν πρὸς τὴν ὀρθολογικὴν περὶ πράξεως ἀντίληψίν των, ὅταν τονίζουσιν ὅτι δὲν πρέπει νὰ ἀναγάγωμεν τὰ ὀνόματα εἰς ὑπέρτατον κριτήριον διακρίσεως τοῦ ὀρθοῦ ἀπὸ τοῦ πεπλανημένου. Ὀνόματα ἔχουν κατασκευάσει καὶ οἱ πολλοί. Αὐτὰ ὅμως είναι δηλωτικὰ τοῦ τύφου καὶ τῶν ἐσφαλμένων δοξῶν των.⁶⁵ Ἀντικειμενικὴν ἀξίαν ἔχουν τὰ ὀνόματα κατὰ τὸν βαθμὸν ποῦ ἐκφράζουσιν τὸ «ἦν» ἢ «ἐστὶ» τῶν πραγμάτων, ὡς τὸ συλλαμβάνει ὁ ὀρθὸς λόγος εἰς τὴν πράξιν.

Ὁ ἔλλογος χαρακτήρ τῆς πρακτικῆς ἐμπειρίας τοῦ ἀνθρώπου είναι ἐμφανῆς καὶ ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι αὐτὴ είναι προσιτὴ εἰς τὴν διασκεπτικὴν γνῶσιν. Τὰ συλλογιστικὰ σχήματα τῆς διασκεπτικῆς γνώσεως είναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθοῦν πρὸς ἀνασκευὴν τῶν ἐσφαλμένων δοξῶν τῶν πολλῶν. Μὲ τὰ συλλογιστικὰ αὐτὰ σχήματα καταδεικνύονται τὰ ἄτοπα συμπεράσματα, εἰς τὰ ὁποῖα ὀδηγοῦν αἱ δόξαι αὐταί.⁶⁶ Τὰ συλλογιστικὰ σχήματα χρησιμοποιοῦνται καὶ διὰ νὰ ἐκφρασθῇ θετικῶς μία ἄποψις περὶ τοῦ ὀρθοῦ βίου.⁶⁷

Ἐκφρασιν τοῦ πρακτικοῦ ὀρθολογισμοῦ τῶν Κυνικῶν ἀποτελεῖ καὶ ὁ μῦθος. Ὁ μῦθος δὲν συμβολίζει οὔτε ἀποκαλύπτει ἀμέσως κατὰ τοὺς Κυνικοὺς τὴν ἠθικὴν ἐμπειρίαν τοῦ σοφοῦ.⁶⁸ Ἀξίαν ἔχει μόνον, ὅταν εἶναι δεκτικὸς ἀλληγορικῆς ἐρμηνείας καὶ δύναται νὰ ἐκφρασθῇ δι' αὐτοῦ ὁ ὀρθὸς λόγος εἴτε ἀρνητικῶς, προκειμένου νὰ ἀποσαφηνισθοῦν τὰ ἀποτελέσματα τοῦ τύφου, εἴτε θετικῶς, προκειμένου νὰ ἀπεικονισθῇ ἡ κατασκευὴ τοῦ ὀρθοῦ βίου. Παράδειγμα τῆς πρώτης χρήσεως ἀποτελεῖ ὁ μῦθος τοῦ Προμηθέως,⁶⁹ τῆς δευτέρας ὁ μῦθος τῆς Μηδείας⁷⁰ καὶ τοῦ Ἡρακλέους.⁷¹ Ὅπωςδὴποτε ἡ ἠθικὴ τέχνη συνεπάγεται χρῆσιν τοῦ μῦθου μετὰ περίσκεψιν καὶ μόνον ὅταν ὁ σοφὸς ἀπευθύνεται πρὸς τοὺς πολλοὺς, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ γλῶσσα τῶν εἰκόνων είναι περισσότερον προσιτὴ τῆς γλώσσης τῶν ἐννοιῶν.

Ὁ ὀρθολογικὸς χαρακτήρ τῆς κατασκευῆς τοῦ ὀρθοῦ βίου τὴν καθι-

στα διδακτήν.⁷² Είναι φανερόν ότι, εάν ή κατασκευή αυτή δεν ήτο έντεχνος, δηλαδή έλλογος, δεν θα ήτο διδακτή, αλλά υπόθεσις τής «φύσεως», δηλαδή τής υποκειμενικής διαισθήσεως έκάστου, όπως συμβαίνει με την μαντική ή με την ποίησιν. Έπειδή ή κατασκευή του όρθου βίου είναι διδακτή, ό Άντισθένης την χαρακτηρίζει ως «άναμφιλογώτατον πράγμα»,⁷³ ό δέ Κράτης την συσχετίζει προς «εϋταξίαν» στηριζομένην επί αντικειμενικού μέτρου.⁷⁴ Το διδακτόν ή μαθητόν τής άρετής καλύπτει τό σύνολον των έκδηλώσεών της συμπεριλαμβανομένων και των πλέον λεπτομερειακών, ως είναι ή έπιλογή των καταλλήλων διά γάμον προσώπων, ή υπόδειξις των ίκανωτέρων άρχόντων ή των καταλληλοτέρων νόμων και θεσμών.⁷⁵ Τοϋτο συμβαίνει διότι κατά τους Κυνικούς ή γνώσις του καθ' έκαστον είναι ή μόνη δυνατή. Συνεπώς ούτε πρέπει ούτε δύναται ό σοφός νά περιορισθῆ εις γενικάς «ύφηγήσεις» και «ύπογραφάς» περί του όρθου βίου, ως υποστηρίζει ό Πλάτων. Δεν πρέπει επίσης ό σοφός νά παραδεχθῆ την ανάγκην τής «έπεικειας», νά αφήσῃ δηλαδή τόν έρμηνευτήν τής βουλήσεώς του νά προσαρμόσῃ τάς «καθόλου» αποφάνσεις του εις τά καθ' έκαστον, ως λέγει ό Άριστοτέλης.

Είς αυτές τάς παρατηρήσεις θα ήδύνατο νά άντείπη κανείς ότι ή διδασκαλία του όρθου βίου γίνεται κυρίως με τό παράδειγμα του σοφού και «έργω».⁷⁶ Δέον όμως νά ληφθῆ ύπ' όψιν ότι ή αντίθεσις του «έργω» και του «λόγω» είναι έντελώς ξένη προς την σχέσιν των Κυνικών, κατά την όποίαν τό έργον είναι τό κατ' έξοχήν έλλογον στοιχείον τής ανθρώπινης έμπειρίας. Το ότι ή διδαχή του όρθου βίου γίνεται «έργω» είναι μία έπιπλέον ένδειξις του όρθολογικού χαρακτήρος του. Άλλωστε, τό στοιχείον «λόγω» δεν λείπει από την διδασκαλίαν του όρθου βίου, ως προκύπτει από την συχνήν αναφοράν εις τόν «έλεγχον»,⁷⁷ ό όποιος δεν είναι άπλή λαιδορία, αλλά συνεπάγεται την χρήσιν συλλογιστικών σχημάτων ή άλληγορικών έρμηνειών.

Εάν ή κατασκευή του όρθου βίου δεν ήτο έντεχνος και διδακτή, ή διάκρισις μεταξύ του σοφού και των «τετυφωμένων» ή «μαιομένων» πολλών θα ήτο άκατανόητος. Η διάκρισις αυτή προϋποθέτει την λογικήν δυνατότητα αναφοράς εις «κριτήριο», δηλαδή σημείον τι έπιτρέπον την διάκρισιν του όρθου από τόν μη όρθόν βίον. Το κριτήριο αυτό είναι τό κριτήριο του άληθοϋς,⁷⁸ προφανώς διότι οι Κυνικοί, πιστοι κατά τοϋτο επίσης εις την διδασκαλίαν του Σωκράτους, δεν δέ-

χονται τήν Ἀριστοτελικήν διάκρισιν τοῦ ἀληθοῦς ἀπό τὸ ὀρθόν.⁷⁹

Περὶ ἀληθείας ἐν σχέσει πρὸς τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος κατὰ τοὺς Κυνικούς, διότι μόνον τὸ καθ' ἕκαστον ὑπάρχει, τὸ ὁποῖον συλλαμβάνομεν μὲ τὰς αἰσθήσεις μας καὶ ἐκφράζομεν διὰ τοῦ «οἰκείου λόγου» ἢ «ὀνόματος». Ἐκαστος ἐξ ἡμῶν λοιπὸν «ἀληθεύει» εἰς τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν,⁸⁰ ἐφ' ὅσον γνωρίζει καὶ ὀνομάζει ὅ,τι αἱ αἰσθήσεις του συλλαμβάνουν, αὐταὶ δὲ ἐξαρτῶνται πιθανῶς ἀπὸ τὴν ὀργανικὴν του φύσιν. Ἐπὶ πλεόν, ἡ ὀνομασία τῆς ἐμπειρίας, τὴν ὁποῖαν ἕκαστος ἀποκτᾷ διὰ τῶν αἰσθήσεων, ἐπηρεάζεται ἐκ τῶν ἀντιλήψεων τοῦ κοινωνικοῦ του περιβάλλοντος.⁸¹ Ἡ θεωρητικὴ γνῶσις εἶναι λοιπὸν ὑποκειμενικὴ, ἄλογος, καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνῃ λόγος περὶ διακρίσεως, ἐν σχέσει πρὸς αὐτήν, τοῦ ἀληθοῦς ἀπὸ τὸ ψευδές, ἐφ' ὅσον οὐδεμίαν ἐπαλήθευσιν εἶναι δυνατὴ ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν.

Τὸ ἀντιλέγειν δὲν εἶναι δυνατόν ὡς πρὸς τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν, διότι ὑπάρχουν μόνον τὰ δεδομένα τῶν αἰσθήσεων καὶ τὰ δηλωτικὰ τούτων ὀνόματα. Δύο ὀνόματα δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀντιφάσκουν πρὸς ἄλληλα. Ἐκφράζουν ἀπλῶς δύο διαφορετικὰς ἐμπειρίας, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ληφθῆ ἐκ τῶν αἰσθήσεων. Ὡς πρὸς τὴν θεωρίαν ὁ «λόγος» ἐκάστου ἀνθρώπου ἔχει τὸ αὐτὸ ἀντικειμενικὸν κῦρος.

Ἀντιθέτως εἰς τὴν πράξιν ἔχομεν ἄμεσον, σχεδὸν «χειρωνακτικὴν» ἐπαφήν μὲ ἕν πρᾶγμα. Ἡ δομὴ του ρυθμίζει τὴν ἐμπειρίαν μας πολὺ περισσότερον ἀπὸ τὰς ὑποκειμενικὰς μας παρορμήσεις.⁸² Εἰς τὴν πράξιν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν μεταξὺ ἀληθῶν καὶ ψευδῶν ὀνομάτων. Ἀληθῆ εἶναι τὰ ὀνόματα ποὺ ἐκφράζουν πρακτικὴν ἐπαφήν μὲ ἕν αντικείμενον. Ἐφ' ὅσον κατὰ τοὺς Κυνικούς τὸ ὄν εἶναι σῶμα (βλ. σημ. 19), εἶναι φανερόν ὅτι «δηλωτικὰ τοῦ ὄντος» ἢ ἀληθῆ εἶναι τὰ ὀνόματα ποὺ ἀναφέρονται εἰς συγκεκριμένα ἢ καθ' ἕκαστον πράγματα. Τοιαῦτα δὲ εἶναι αὐτὰ τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζουν οἱ τεχνῖται ἰδίᾳ εἰς τὴν πράξιν.

Ἀντιθέτως τὰ ὀνόματα τοῦ «τρυφῶντος» εἶναι ψευδῆ⁸³ (βλ. καὶ σημ. 65), διότι δὲν ἔχει ἄμεσον ἐπαφήν μὲ τὰ ἴδια τὰ πράγματα. Ἐχει λοιπὸν τὴν δυνατότητα νὰ δουλεύῃ εἰς τὰ πάθη του ἢ νὰ δέχεται ἀκρίτως τὰς διαφόρους προλήψεις ἢ δεισιδαιμονίας, διότι τίποτε δὲν τὸν ἀναγκάζει νὰ ἐξέλθῃ ἀπὸ τὴν ὑποκειμενικὴν του ἐμπειρίαν.

Τὰ ὀνόματα τοῦ «τρυφῶντος» δὲν εἶναι δηλωτικὰ τοῦ «ὄντος», δηλαδή τοῦ πράγματος τὸ ὁποῖον συλλαμβάνομεν καὶ ἐπεξεργαζόμεθα χειρωνακτικῶς. Διὰ τοῦτο καὶ ὁ «τρυφῶν», ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν «προνόον-

τα», κινείται ἐπὶ τοῦ ἐπιπέδου τῆς δόξης καὶ ὄχι τῆς ἐπιστήμης.

Ἡ πρακτικὴ αὐτὴ γνωσιοθεωρία δὲν ἐκτίθεται ρητῶς εἰς τὰ κείμενα τῶν Κυνικῶν. Εἶναι ὁμως ἡ ἀναγκαία προϋπόθεσις τῆς περὶ ὄντος ἀντιλήψεώς των. Ἐπιβεβαιοῦται δὲ καὶ ἀπὸ τὴν ἀποκλειστικὴν συνάρτησιν τῆς ἀληθείας πρὸς τὴν πράξιν, εἰς τὴν ὁποίαν ἐπανειλημμένως ἀναφέρονται τὰ κείμενα τῶν Κυνικῶν.

Ἡ ἀλήθεια συσχετίζεται ὑπὸ τῶν Κυνικῶν πρὸς τὸ φιλοσοφεῖν, ἐπειδὴ δὲ τοῦτο συνίσταται εἰς τὸν καταβαλλόμενον πόνον καὶ ἔργῳ καὶ λόγῳ πρὸς κατασκευὴν τοῦ ὀρθοῦ βίου,⁶⁴ ἔπεται ὅτι τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας ἰσχύει καὶ διὰ τὴν πράξιν αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν καὶ διὰ τὸν λόγον, ὃ ὁποῖος τὴν ἐκφράζει καὶ τὴν κατευθύνει. Ἐπειδὴ δὲ ὁ λόγος αὐτὸς ἐκφράζεται μὲ προστακτικὰς ἢ ἀξιολογικὰς, οὐχὶ πραγματικὰς κρίσεις, ἔπεται ὅτι τὸ κριτήριον τῆς ἀληθείας ἀναφέρεται κυρίως εἰς τὰς πρώτας. Οὕτω, ἀληθεῖς εἶναι αἱ προστακτικαὶ κρίσεις ἐφ' ὅσον συμφωνοῦν μὲ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπὸ τὴν ὀρθὴν καὶ ὄχι τὴν διεστραμμένην μορφήν τῆς (ὄλ. σημ. 11). Τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν συλλαμβάνομεν μὲ τὴν αὐτογνωσίαν, ἢ ὁποία πραγματοποιεῖται μὲ συνεχῆ ἐργασίαν καὶ ἄσκησιν τοῦ ἑαυτοῦ μας. Μία προστακτικὴ κρίσις εἶναι ἀληθὴς ἂν τείνη πρὸς τὴν αὐτογνωσίαν αὐτὴν. Τότε εἶναι καὶ ὠφέλιμος, διότι ὅσοι ὑπακούουν εἰς αὐτὴν ἐξασφαλίζουν διὰ τὸν ἑαυτὸν των τὸν ὀρθὸν βίον. Μία τοιαύτη προστακτικὴ κρίσις ὀδηγεῖ καὶ εἰς τὴν πραγματικὴν ἐλευθερίαν. Συνεπῶς ἡ «συγκατάθεσις τῷ φαινομένῳ ἀληθεῖ» ἀποτελεῖ καὶ κριτήριον ἐπιτρέπον τὴν διάκρισιν μεταξὺ τοῦ ἐλευθέρου καὶ τοῦ δούλου.⁶⁵ Ἡ προστακτικὴ κρίσις θὰ ἐλέγχεται ἐν σχέσει πρὸς τὸ παράδειγμα τοῦ σοφοῦ, ἐφ' ὅσον, ὡς ἐλέχθη ἀνωτέρω, ἡ Κυνικὴ φιλοσοφία τῆς πράξεως εἶναι πρωτίστως παραδειγματικὴ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω δικαιούμεθα νὰ συμπεράνωμεν ὅτι ἡ θεωρία τῶν Κυνικῶν περὶ ἠθικῆς τέχνης ἀποτελεῖ σύνθεσιν τῶν ἀπόψεων τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ Σωκράτους. Οἱ Κυνικοὶ δέχονται τὴν Πρωταγόρειον ἀναγωγὴν τοῦ ἀληθοῦς εἰς τὸ ὀρθὸν καὶ τὸ ὠφέλιμον καὶ τὴν ἀποψιν τοῦ σοφιστοῦ ὅτι περὶ ἀληθείας ἐπιτρέπεται νὰ γίνῃ λόγος μόνον ὡς πρὸς τὴν πράξιν.⁶⁶ Εἰς τὴν θεωρητικὴν γνῶσιν δὲν ὑπάρχει ἀλήθεια διότι «οὐκ ἔστιν ἀντιλέγειν μηδὲ ψεύδεσθαι», αἱ ἀντιφατικαὶ κρίσεις εἶναι «ἰσοσθενεῖς» καὶ ἡ ἐριστικὴ νόμιμος προφανῶς διότι ἐκάστη ἐκ δύο ἀντιφατικῶν κρίσεων εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ μὲ ἐξ ἴσου ἀληθοφανῆ καὶ πειστικὰ ἐπιχειρήματα.

Τοῦτο δὲ συμβαίνει, διότι ἡ φύσις τῆς θεωρητικῆς γνώσεως δὲν ἐπιτρέπει ἐπαλήθευσιν μὲ ἀναφορὰν εἰς τὴν «χειροπιαστὴν» μαρτυρίαν τῶν αἰσθήσεων. Ἄν συμβῆ ὅμως νὰ καταστῆ δυνατὴ μία παρομοία ἐπαλήθευσις, ὅπως εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ προβλήματος τῆς ὑπάρξεως τῆς κινήσεως, τότε ἡ ἐπαλήθευσις εἶναι δυνατὴ καὶ ἡ ἐριστικὴ ἀποτελεῖ πλέον «λύμην».⁸⁷

Ὅταν ἡ ἐπαλήθευσις εἶναι δυνατὴ, εἶναι δὲ κυρίως εἰς τὴν πράξιν, αἱ κρίσεις μας ἀποκτοῦν «ἐπιστημονικὴν» βεβαιότητα, ὅπως εἶχεν ἤδη διδάξει ὁ Σωκράτης, ἐνῶ κατὰ τὸν Πρωταγόραν ἀπόλυτος καὶ ὁριστικὴ ἐπαλήθευσις δὲν εἶναι δυνατὴ οὔτε εἰς τὴν πράξιν, λόγῳ τοῦ ὅτι τὸ πραγματικὸν διαρκῶς μεταβάλλεται.⁸⁸ Ὁ Πρωταγόρας ὑποστηρίζει ὅτι ὁ «σοφὸς» μόνον «δόξας» ἢ «γνώμας» εἶναι δυνατὸν ν' ἀποκτήσῃ καὶ πρέπει νὰ εἶναι ἕτοιμος νὰ τὰς μεταβάλῃ ὅταν χρειασθῇ. Ἀπεναντίας, ὁ σοφὸς, κατὰ τοὺς Κυνικούς, ἔχει «ἐπιστήμην» καὶ ὄχι «δόξαν» ἢ «γνώμην». Ἡ ἐπιστήμη ἔχει ἀπαρασάλευτον κύρος, πιθανῶς διότι κατὰ τοὺς Κυνικούς, ὡς καὶ κατὰ τὸν Σωκράτη, ὁ «κόσμος» δὲν ὑπόκειται εἰς συνεχῆ ροὴν καὶ μεταβολήν. Συνεπῶς εἶναι ἀδιανόητον νὰ μεταβάλῃ ὁ «σοφὸς» τὴν «ἐπιστήμην» του. Δὲν θὰ χρειασθῇ οὔτε καὶ νὰ τὴν ἐξατομικεύσῃ καὶ νὰ τὴν προσαρμόσῃ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τοῦ «καιρίου», ἂν καὶ οἱ Κυνικοὶ ἀναγνωρίζουν τὴν σπουδαιότητά των,⁸⁹ ὡς ὁ Πλάτων, διότι ἡ πρακτικὴ ἐπιστήμη τοῦ Κυνικοῦ σοφοῦ εἶναι ἐπιστήμη τοῦ «καθ' ἕκαστον».

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Ὁ Διογένης ὁ Κυνικός ἔγραψε *Τέχνην Ἠθικήν*. Βλ. Διογ. Λαέρτ. VI 80. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. D. Dudley, *A History of Cynicism*, σ. 55, σημ.6.

2. Διογ. Λαέρτ. VI 70 Ὅραν τε γὰρ ἐν τε ταῖς τέχναις βαναύσοις καὶ ταῖς ἄλλαις οὐ τὴν τυχούσαν δέξασθαι τοὺς τεχνίτας ἀπὸ τῆς μελέτης πεπονημένους... Βλ. καὶ ἀπ. 47 Κράτητος (Mullach). Ἡ πρᾶξις τῶν κεραμέων ἀποτελεῖ παράδειγμα τοῦ πλαστικοῦ χαρακτῆρος τοῦ ἔργου τοῦ παιδαγωγοῦ, Στοβαῖου *Ἐκλογαί*, B, 31, 87. Ὁ Διογένης ἀκολουθεῖ τὰς ἐν προκειμένῳ ἀπόψεις τοῦ Σωκράτους, Πλατ. *Ἀπολογία* 22d. Οἱ χειροτέχναι ὅμως κατηγοροῦνται ἐδῶ, διότι «ἐκαστος ἡξίου καὶ πᾶλλα τὰ μέγιστα σοφώτατος εἶναι...», ἐνῶ ὁ Κράτης τουλάχιστον θεωρεῖ νόμιμον τὴν ἀξίωσιν αὐτῆν. Βλ. καὶ Γοργίαν 465α - 467α, 503ε - 504α, ὡς καὶ H.C. Baldry, *Unity...*, σ. 105. Πλησιέστερα πρὸς τὰς ἀπόψεις τῶν Κυνικῶν εἶναι ὅσα λέγει ὁ Σωκράτης εἰς τὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Ξενοφῶντος, B, 2, 5 - 8.

3. Διογ. Λαέρτ. VI 24 - 30, Δίων Χρυσόστομος, XIII, 18. Κατὰ τὸν F. Dümmler, *Akademika*, σ. 1 - 17, ὁ λόγος αὐτὸς ἔχει ὡς πηγὴν τὸν Ἀρχέλαον τοῦ Ἀντισθένης. Βλ. ἐπίσης Δίων Χρυσ. IX 1 - 2 καὶ Διογένους ἀπ. 44 (Mullach), ὅπου λέγεται ὅτι ἡ πρᾶξις τῆς Μηδείας, ὀρθῶς ἐρμηνευομένη, ἀποτελεῖ ὑπόδειγμα ἐπιτυχοῦς θεραπείας. Βλ. καὶ Λουκιανοῦ, *Δημόνακτος Βίον* 7 - 10, *Βίων Πρᾶσιν*, 8 κ.έ., ὅπου ὁ Διογένης αὐτοχαρακτηρίζεται ὡς «ιατρός τῶν παθῶν». Ἐπ' αὐτοῦ, βλ. R. Hoistadt, *Cynic Hero and Cynic King*, σ. 119, ὡς καὶ [Διογένους] *Ἐπιστολήν* ι', σ. 238.

4. Διογ. Λαέρτ. VI, 24, Δίων Χρυσ. XIII 18, Στοβαῖος Γ, 22,35. Πρβλ. R. Hoistadt, ἔ.ά., σ. 99, ὡς καὶ P. Natorp ἐν R.E. V (1905), 770, s. v. Diogenes.

5. Περὶ τῆς «συνέσεως» τῶν ἰατρῶν, κυβερνητῶν καὶ τεχνιτῶν, βλ. Διογ. Λαέρτ. VI, 24. Ἡ τέχνη ἀποκτᾶται διὰ μαθήσεως, Δίων Χρυσ. XIII, 21, 18, IV, 38. Τὴν ἀντίληψιν ὅτι ἡ ἀληθὴς τέχνη εἶναι διδακτὴ ὡς δημιουργὸς «πειθοῦς μετὰ ἐπιστήμης» καὶ «ἔλλογος» ἀναπτύσσει καὶ ὁ Σωκράτης εἰς τὸν Γοργίαν 460α κ.έ.

6. Εἰς αὐτὴν ἀναφέρεται ἡ «μελέτη» ἐν Διογ. Λαέρτ. VI 70, ἐπίσης τὸ «σχηματίζειν» καὶ «ρυθμίζειν» ἐν σχέσει πρὸς τοὺς κεραμεῖς, Στοβαῖος B, 31, 87 καὶ ἡ γενικὴ ἔμφασις μετὰ τὴν ὁποῖαν οἱ Κυνικοὶ τονίζουν τὴν σημασίαν τοῦ «ἔργου», Ἰουλιανὸς 9, 189α. Πρβλ. τὰ ὅσα λέγει ὁ Σωκράτης περὶ τῆς ἀξίας τοῦ «ἐργάζεσθαι», Ξενοφ. *Ἀπομνημον.* B, 2, 5 - 8. Οἱ τεχνίται ἐνεργοῦν ὡς ἡ φύσις, δηλαδή «ἔργου», [Διογένους] *Ἐπιστολή, κη'*, σ. 242 (Hehner). Ἐπ' αὐτοῦ βλ. R. Hoistadt, σσ. 43 κ.έ., ὁ ὁποῖος παραλληλίζει τὸ περιεχόμενον τῶν παραγράφων 70 - 71 τοῦ Διογένους Λαερτίου πρὸς τὰς Ὁράς τοῦ Προδίκου, ὅπως ἀναφέρονται εἰς τὰ *Ἀπομνημονεύματα* τοῦ Ξενοφῶντος B,1,21 κ.έ. Κατὰ τὸν Hoistadt, σ. 38, τὸ κείμενον τοῦ Διογένους Λαερτίου ἀναφέρεται εἰς ἔργον τι τοῦ Διογένους τοῦ Κυνικοῦ περὶ Ἡρακλέους καὶ ὄχι εἰς τὸ *Περὶ Πολιτείας* ἢ *Περὶ Ἀρετῆς* ἔργον του, ὡς λέγει ὁ K.v. Fritz, *Quellenuntersuchungen*, σ. 54 κ.έ.

7. «Οὐ τὴν τυχούσαν δέξασθαι τοὺς τεχνίτας ἀπὸ τῆς μελέτης πεπονημένους», Διογ. Λαέρτ. VI 70. Πρβλ. Ξενοφ. *Ἀπομνημον.* A, 2,19.

8. «... τύχη τε μηδὲν ἐπιτρέπειν» Διογ. Λαέρτ. VI 105, πρβλ. Διογένους ἀπ. 78 (Mullach). Βλ. καὶ Hoistadt ἐνθ. ἄνωτ. σ. 66 κ.έ., ὡς καὶ Διογ. Λαέρτ. VI, 38.

9. «Ὅταν δὲ πάλιν ὕνειροκρίτας καὶ μάντις καὶ τοὺς προσέχοντας τούτοις...»

(ένν. ἴδη) οὐδέν ματαιότερον νομίζειν ἀνθρώπου», Διογ. Λαέρτ. VI, 24. Ἀνάλογον δυσπιστίαν πρὸς τοὺς «θεομάντεις», οἱ ὅποιοι «ἴσασι δὲ οὐδέν ὧν λέγουσι», ἐκφράζει καὶ ὁ Σωκράτης, Πλάτ. Ἄπολ. 22 c. Βλ. καὶ Λουκιανόν, Δημῶνακτος Βίος, 23,37.

10. «Ὁ αὐτὸς (Κράτης) τὸν ποιητικὸν λόγον μέγιστον εἶπεν εἶναι ληιστήν. .» Ἄπ. Α 26 Κράτητος, σ. 215 (Diels).

11. Ὁ «ἀγαθὸς πλάστης» πρέπει νὰ βλέπη τὰ πρότυπά του ὅπως εἶναι διὰ νὰ μὴν εἶναι αἱ εἰκόνες τὰς ὁποίας κατασκευάζει «διστραμμέναι», Στοβαῖος, Γ, 22, 35. Ὁ κυβερνήτης σκάφους πρέπει νὰ γνωρίζη τὰ συναφῆ πρὸς τὴν ναυτιλίαν φυσικὰ φαινόμενα, ἔ.ἀ. Β, 31,87. Οἱ Κυνικοὶ ἀκολουθοῦν ἐν προκειμένῳ τὴν Σωκρατικὴν ἀποψιν ὅτι ἡ ἀληθὴς τέχνη, λ.χ., ἡ ἰατρικὴ, διαφέρει τῆς ψευδοῦς, λ.χ. τῆς «ὀψοποιικῆς», ἀπὸ τὴν ἀποψιν ὅτι γνωρίζει τὴν «φύσιν» τοῦ ἀντικειμένου τῆς, Γοργίας 465α, πρβλ. Φαῖδρον 277β ὡς πρὸς τὴν ἀληθῆ ρητορικὴν.

12. Τέλητος, Περὶ Φυγῆς, ἐν Στοβαίῳ Γ, 40, 8. Ὡς θὰ ἀναπτυχθῆ ἐν συνεχείᾳ, ὁ κοσμοπολιτισμὸς τῶν Κυνικῶν δὲν εἶναι οὔτε ἀρνητικὸς, οὔτε συναισθηματικὸς μόνον, ὡς λέγει ὁ Baldry, Unity σ. 105 κ.έ. Βασικὴ του ἀρχὴ εἶναι ὅτι ἡ ἔλλοχος πρᾶξις διέπεται ὑπὸ νόμων ὑπαγορευομένων ἀπὸ τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου τῆς, τὴν ἰσχὺν τῶν ὁποίων οὐδεὶς ἐξωτερικὸς παράγων εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναστείλῃ. Τὴν ἐρμηνείαν τοῦ κοσμοπολιτισμοῦ τοῦ Διογένοους ὡς ἀρνητικοῦ δέχονται καὶ οἱ W. W. Tarn, Proceedings of the British Academy, XIX, 1932 καὶ D. R. Dudley, A History of Cynicism, σ. 35.

13. Οἱ Ἴνδοι λ.χ. τῆς χώρας τοῦ Μουσικανοῦ, χάρις εἰς τὴν σωφροσύνην των, εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀναπτύξουν τὰς ὠφελίμους εἰς τὸν ἄνθρωπον τέχνας, ὡς ἡ ἰατρικὴ, Ὀνησικρίτου ἀπ. F 24 Jacoby. Εἰς τὸν ἰατρὸν ὀφείλει ὁ ἀσθενὴς νὰ ὑπακούῃ, ἔστω καὶ ἂν ὁ ἰατρὸς εἶναι δούλος, Διογ. Λαέρτ. VI 30. Ἡ κοινωνικὴ θέσις εἶναι κάτι τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὰ ὀνόματα τὰ ἐξαίροντα αὐτὴν εἶναι «προκοσμήματα κακίας», Στοβαῖος Β, 3,1. Πρβλ. Κικέρωνα, De Officiis, I, 35, 128, Διογ. Λαέρτ. VI, 72.

14. Ὁ Πλάτων ὀρθῶς παρατηρεῖ ὅτι ἡ ἀποψις τῶν δεχομένων ὅτι τὸ ὄν εἶναι σῶμα προϋποθέτει λογικῶς τὴν ἀντίληψιν ὅτι τοῦτο εἶναι δύναμις τοῦ «ποιεῖν» καὶ τοῦ «πάσχειν», Σοφιστῆς 247e. Τὸ χωρίον αὐτὸ δὲν ἐκφράζει διόλου τὴν ὀντολογίαν τοῦ Πλάτωνος, ἀλλὰ τὴν περὶ ὄντος ἀποψιν τῶν «σκληρῶν» καὶ «ἀντιτύπων», οἱ ὅποιοι ἀναφέρονται εἰς τὸν Θεαίτητον 155e, δηλαδὴ τοῦ Ἀντισθένοους. Τὴν ὀντολογίαν αὐτὴν προϋποθέτει ἡ περὶ φύσεως ἀντίληψις τῶν Κυνικῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ φύσις εἶναι μίᾳ δύναμις ὑλικῆ καὶ δυναμικῆ, δεκτικῆ ἐπιδράσεων, θετικῶν ἢ ἀρνητικῶν, καὶ ἐμφανίζουσα ἐξέλιξιν καὶ ἐνέργειαν. Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν ἀγωγήν πρέπει νὰ ρυθμίζουσι τὴν πρᾶξιν των συμφώνως πρὸς τοὺς νόμους καὶ τὰς φάσεις τῆς ἐξελίξεως τῆς παιδικῆς φύσεως, Στοβαῖος Β, 31, 87.

15. Διὰ τῆς θεραπείας τῶν ἰατρῶν ἀποκαθίσταται ἡ ἀληθὴς φύσις τοῦ σώματος τοῦ νοσοῦντος, Δίων Χρυσ. IV 25, VIII 5, IX 1-2. Τοιοῦτον ἔργον ἐπιτελεῖ, κατὰ τὴν ἀλληγορικὴν ἐρμηνείαν τοῦ μύθου ὑπὸ τῶν Κυνικῶν, καὶ ἡ Μήδεια, Διογένοους ἀπ. 48 καὶ 290 Mullach. Ἡ παρεχομένη ὑπὸ τοῦ Διογένοους παιδεία ἀποβλέπει ἐπίσης εἰς τὴν «εὐεξίαν» τοῦ σώματος καὶ τῆς ψυχῆς τῶν υἱῶν τοῦ Ξενιάδου, Διογ. Λαέρτ. VI 30. Παρομοία ἀποψις περὶ τῶν τεχνῶν ὡς ἀποβλεπουσῶν εἰς τὴν «εὐεξίαν» εἶτε τοῦ σώματος, ὡς ἡ γυμναστικὴ καὶ ἡ ἰατρικὴ, εἶτε τῆς ψυχῆς, ὡς ἡ νομοθετικὴ καὶ ἡ δικαστικὴ, ἀναπτύσσεται εἰς τὸν Γοργίαν 464α-β, 466 d. Τὴν διάκρισιν ὅμως μεταξὺ τῶν τεχνῶν, αἱ ὁποῖαι διατηροῦν τὴν εὐεξίαν, καὶ ἐκείνων, αἱ ὁποῖαι τὴν ἀποκαθιστοῦν, δὲν εὐρίσκομεν σαφῶς διατυπωμένην εἰς τὰ κείμενα τῶν Κυνικῶν. Εἶναι φανερὰ ὅμως, ἐὰν συγκρίνη κανεὶς τὴν παιδείαν ποὺ παρέχεται ἀπὸ τὸν Διογένη καὶ τὴν παρεχομένην ὑπὸ τῆς Μηδείας θεραπείαν πρὸς τοὺς «μαλακοὺς ἀνθρώπους». Πρβλ. καὶ Διογένη, ἀπ. 48 Mullach.

16. «Καὶ γὰρ δὴ ὅσα μανθάνουσιν οἱ ἄνθρωποι, τούτου ἕνεκα μανθάνουσιν, ὅπως, ἐπειδὴν ἡ χρεῖα ἐνστή πρὸς ἡν ἐμάνθανεν ἕκαστος, ποιῆ τὸ κατὰ τὴν τέχνην, οἷον ὁ μὲν κυβερνήτης ὅταν εἰς τὴν ναῦν ἐμβῆ, τῷ πηδαλίῳ κατευθύνων· διὰ τοῦτο

γὰρ ἐμάνθανε κυβερνᾶν ὁ δὲ ἰατρός ἐπειδὴν παραλάβῃ τὸν κάμνοντα, τοῖς φαρμάκοις καὶ τοῖς περὶ τὴν διαίταν ἰώμενος, οὐ ἔνεκα ἐκτήσατο τὴν ἐμπειρίαν», Δίων Χρυσόστ. XIII 426R. Πρβλ. Στοβαῖον, Γ, 4,53, Διογ. Λαέρτ. VI 27, 28. Τὴν ἀποψιν ὅτι αἱ τέχναι ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ ὅτι ἡ ἀνάγκη ἐπέβαλε τὸ εὖρημα τοῦ τεχνίτου, εἶχεν ἀναπτύξει ἤδη ὁ Πρωταγόρας, Πλατ. Πρωτ. 321 c, 322 c. Πρβλ. Διόδωρον Σικελιώτην I 8,9 ὅπου λέγεται ὅτι «καθόλου γὰρ πάντων τὴν χρείαν αὐτὴν διδάσκαλον γενέσθαι τοῖς ἀνθρώποις, ὑφηγουμένην οἰκείως τὴν ἐκάστου μάθησιν εὐφρεῖ ζῶω καὶ συνεργοὺς ἔχοντι πρὸς ἅπαντα χεῖρας καὶ λόγον καὶ ψυχῆς ἀγγίνοιαν».

17. Εἰς τὸν Χαρμίδην 169 β, τὸ ὠφέλιμον ἀνάγεται εἰς τὸ ἀγαθόν, εἰς τὸν Γοργίαν 499d - e, ὠφέλιμοι ἢ χρησταὶ ἡδοναὶ εἶναι «αἱ ἀγαθὸν τι ποιοῦσαι», λ.χ. αἱ ἐξασφαλίζουσαι τὴν υἰείαν τοῦ σώματος. Εἰς τὸν Ἰππίαν Μείζων 296 d - e «χρήσιμον» ἢ «ὠφέλιμον» εἶναι τὸ «ἀγαθὸν τι ποιοῦν». Πρβλ. σημ. 25.

18. Λάχης 190 β - c, 191 e, Μένων 72 c.

19. Πλάτωνος Σοφιστής 246c, 247c, 251β, Θεαίτητος 155e, 201e, Ἀριστοτέλους Μετὰ τὰ Φυσ. Δ, 1024β 31, Διογ. Λαέρτ., VI 53. Πρβλ. G.M. Grube, Antisthenes was no Logician, TAPA, LXXXI, 1950, σ. 23, καὶ C.M. Gillespie, The Logic of Antisthenes, Archiv für Geschichte der Philosophie, XXVI, 1913, σ. 479 - 500.

20. Τὴν ἱκανότητα τοῦ «βουλευέσθαι» ὑπαινίσσεται ὁ Διογένης, ὅταν ἀναφέρεται εἰς τὴν «σύνεσιν» τῶν χειροτεχνῶν, Διογ. Λαέρτ. VI, 24. Περὶ τῆς ἀνάγκης τοῦ «ἐπίστασθαι βουλευέσθαι περὶ τῶν πραγμάτων» βλ. Δίωνα Χρυσ. XVI 24. Προϋπόθεσις τῆς ἱκανότητος τοῦ «περὶ ἁπάντων πραγμάτων βουλευέσθαι καὶ εἰδέναι...» εἶναι ἡ παιδεία, Δίωνα Χρυσόστ. XXVI 526 R μετὰ τῶν παρατηρήσεων τοῦ F. Dümmler, Akademie, σ. 194. Τὴν ἱκανότητα τοῦ «βουλευέσθαι» ἐπιδεικνύουν ἐμπράκτως οἱ ἰατροί, ὅταν πρὸς θεραπείαν τῶν ἀσθενῶν χρησιμοποιοῦν τὰ πρόσφορα μέσα καὶ ὄχι λ.χ. τὴν ὀργήν. Βλ. Λουκιανοῦ Δημόνακτος Βίος 7 κ.έ. Πιθανῶς οἱ Κυνικοὶ χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον «βουλευέσθαι» ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω ἔννοιαν, ἢ ὅποια ἦτο κοινῶς παραδεδεγμένη ἀπὸ τοῦ Ε' ἡδὴ αἰῶνος (πρβλ. P. Aubenque, La Prudence chez Aristote, σ. 111 κ.έ.). Προφανῶς ὁμοίως αὐτοὶ συσχετίζουν τὸ βουλευέσθαι πρὸς τὸ ἐργάζεσθαι.

21. «Ὅμοίως δ' ἐπὶ πάντων σχεδὸν ὅσων ἀπεστὶν ἐμπειρία τοῦ χρῆσθαι, χαλεπὸν τὸ προθυμεῖσθαι...» Δίωνα Χρυσ. X 303R. Πρβλ. Τέλητος, Περὶ Φυγῆς, ἐν Στοβαίῳ, Γ, 40, 8.

22. Διογ. Λαέρτ. VI 30 «ἀλλ' ὥσπερ οἱ ἰατροί... καὶ τὰ μὲν κελεύουσιν, τὰ δὲ ἀπαγορεύουσιν...» Δίωνα Χρυσ. X 295 R, Ἀρριανοῦ, Τῶν Ἐπικτήτου Διατριβῶν Δ, 1, 117. «Τὸ ἀρχεῖν... (ἐνν. ἐστὶ) τὸ... ἐπίστασθαι τοῖς ἀνθρώποις χρῆσθαι καὶ ἔνεκά τι τοῦ βελτίστου πράττειν», ὅπως ἀποδεικνύει καὶ ἡ περίπτωσις τῶν ἰατρῶν, [Διογένους] Ἐπιστολὴ μ' σ. 255. Πρβλ. Ξενοφῶντος Ἀπομνημονεύματα Γ, 9, 10 - 12.

23. Ξενοφ. Ἀπομνημ. Γ, 4, 12. Πρβλ. Πολιτικὸν 259 c καὶ σημ. 21 ἀνωτέρω. Ἡ Σωκρατικὴ σκέψις ἐν γένει δὲν θεωρεῖ ποιοτικῶς διάφορον τῆς πολιτικῆς τὴν οἰκονομικὴν (δηλ. τὴν ἐπὶ τῆς οἰκίας) ἀρχήν. Ἐπ' αὐτοῦ βλ. καὶ L. Campbell, The Sophistes and Politicus of Plato, σ. 7.

24. Εἰς αὐτὴν ἀναφέρεται ὁ Σωκράτης εἰς τὸν Κρίτων 48a. Ἡ γνώμη τοῦ «ἐπαίοντος» ἐπιτρέπει τὴν διάκρισιν τῶν «δοξῶν» εἰς «χρηστάς» καὶ «πονηράς», Κρίτων 47a. Ἐπαίοντες εἶναι ὁ γυμναστής ἢ ὁ διαιτητικὸς ὡς πρὸς τὸ σῶμα, ἐνθ. ἀ. 47β.

25. Ἰππίας Μείζων 295 d-e, Πολιτεία, Α, 346d. Πρβλ. καὶ σημ. 17.

26. Ἀρριανοῦ, Τῶν Ἐπικτήτου Διατριβῶν Β, 12, 1 - 4.

27. Ξενοφ. Ἀπομνημ. Β, 2, 5 - 8.

28. Π.χ. Νόμοι Α 641β, 631β, 627d, Ε 726α - 727α, Ἐπιστ. η', 355b-c. Τὴν ἰσραρχίαν αὐτὴν ὑπαινίσσεται ἤδη ὁ Σωκράτης εἰς τὴν Ἀπολογία

30α - β. Βλ. ἐπ' αὐτοῦ τὰς παρατηρήσεις τοῦ J. Burnet, *Plato's Euthyphro, Apology and Crito*, σ. 123. Διεξοδική ἀνάλυσις τῆς ἱεραρχίας αὐτῆς ὑπάρχει ἐν M. Vanhoutte, *La Philosophie Politique de Platon dans les Lois*, σ. 143 κ.έ.

29. Εὐθύδημος 278d, 280α, 281d - e, 288d, 291c - d, Πολιτικὸς 305α, 305c κ.έ., 309α - β. Πρβλ. 287ε. "Ἦδη ὁ Σωκράτης ἀναζητεῖ ἐπιστήμην, ἣ ὅποια θὰ ἐξασφαλίσῃ τὸ «εὖ γε τούτων ἕκαστα γίνεσθαι καὶ ὠφελίμως», ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἐπὶ μέρους τέχνας, Πλατ. Χαρμίδης 174c - d, Ξενοφ. Ἀπομνημ. Γ, 8, 3. Πρὸς τὴν «βασιλικήν» αὐτὴν ἐπιστήμην συμπίπτει ἡ «νομοθετική», ὡς καθορίζεται εἰς τοὺς Νόμους.

30. Τοιαῦται τέχναι εἶναι ἡ ἰατρική, ἡ κυβερνητική, ἡ ὑφαντική, ἡ στρατηγική κ.λ.π., Χαρμίδης 174c - d.

31. Ἀρριανοῦ, *Τῶν Ἐπικτήτου Διατριβῶν*, Γ, 22, 23 - 25, 43, 100-103, Στοβαῖος Γ, 1,155. Πρβλ. [Κράτητος] Ἐπιστολήν λα', σ. 214 καὶ ἀπ. Ἀντισθένης 75 (Mullach).

32. Ἰουλιανοῦ, *Εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους Κύνας*, (9) 18, 201d.

33. «Διττὴν δ' ἔλεγε εἶναι τὴν ἀσκήσιν... οὐδὲν ἤττον εὐεξίας καὶ ἰσχύος ἐν τοῖς προσήκουσι γενομένης, ὡς περὶ τὴν ψυχὴν καὶ περὶ τὸ σῶμα», Διογ. Λαέρτ. VI 70.

34. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τῆς ἀναφορᾶς εἰς τὸν «ὀρθὸν λόγον» ὡς ὑπέρτατον κριτήριον τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ ἀγαθοῦ, Διογ. Λαέρτ. VI, 73, ὅπου ὁ «ὀρθὸς λόγος» θεμελιώνει τὴν Ἀναξαγόρειον ἀρχὴν «πάντ' ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων», πρβλ. VI 38. Ὁ Διογένης ἀναφέρεται εἰς τὰ ἀπ. B4, B6 τοῦ Ἀναξαγόρου (DK.¹⁰). Πιθανῶς οἱ Κυνικοὶ δέχονται ὅτι ἡ σωματικὴ ἀσκήσις εἶναι ὠφέλιμος, ἐὰν συσχετισθῇ πρὸς τὴν ψυχικὴν, Διογ. Λαέρτ. VI, 70. Τοῦτο προϋποθέτει ὅτι ἡ ψυχὴ εἶναι πρώτη ἔναντι τοῦ σώματος. Γενικῶς, ὑπάρχει εἰς τὰ κείμενα τῶν Κυνικῶν κάποια τάλαντευσις μεταξὺ τοῦ παραλληλισμοῦ ψυχῆς καὶ σώματος, ἰδίως ὅταν γίνεται λόγος περὶ τεχνῶν, καὶ τῆς ἀρχῆς τῆς ὑπεροχῆς τῆς ψυχῆς, ὅταν γίνεται ἀμεσώτερος λόγος περὶ ἠθικῶν προβλημάτων. Βλ. καὶ Κράτητος ἀπ. A 29 (H. Diels, *P o e t. Phil. Fragmenta*, σ. 216).

35. «Ἐδοξε... ἡμῖν ἡ πολιτικὴ καὶ ἡ βασιλικὴ τέχνη ἡ αὐτὴ εἶναι... ταύτῃ τῇ τέχνῃ ἢ τε στρατηγικῇ... παραδιδόναι ἄρχειν τῶν ὡς μόνῃ ἐπισταμένη χρῆσθαι... πάντων κυβερνώσα καὶ πάντων ἄρχουσα πάντα χρήσιμα ποιεῖν», Εὐθύδημος 291c-d. Πρβλ. Πολιτείαν I, 601c - d, περὶ τῆς ὑπεροχῆς τοῦ «ἐπισταμένου χρῆσθαι» ἔναντι τοῦ «ποιουῦντος» καὶ τοῦ «μιμουμένου» εἰς οἰανδήποτε τέχνην. Κατ' ἀνάλογον τρόπον θεμελιούται ἡ ὑπεροχὴ τοῦ «διαλεκτικοῦ» ἔναντι τοῦ «νομοθέτου», δηλ. «ὀνοματοθέτου», εἰς τὸν Κρατύλον 390β κ.έ.

36. Λάχης 198e - 199α ὡς πρὸς τὴν ὑπεροχὴν τῆς στρατηγικῆς ἔναντι τῆς μαντικῆς. Ὁμιλεῖ ὁ Νικίας ἀλλ' ἐκφράζει προφανῶς τὰς ἀπόψεις τοῦ Σωκράτους, τουλάχιστον ἐν προκειμένῳ.

37. Διογ. Λαέρτ. VI 37, 72. Κατὰ τὸν K. von Fritz, σ. 57 - 58, ὁ ὅποιος ἐφαρμόζει συχνὰ ὑπερκριτικὴν μέθοδον εἰς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἀναγνώρισιν τοῦ Κυνικοῦ χαρακτήρος τῆς δοξογραφίας τοῦ Διογένους Λαερτίου, ἡ ρῆσις «πάντα τῶν σοφῶν» εἶναι ἀναμφιβόλως Κυνικὴ. Σπέρματα τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἀνευρίσκομεν ἤδη εἰς τὴν Πολιτείαν. Βλ. R. Hoistadt, ἐνθ. ἄνωτ. σ. 139.

38. Βλ. σημ. 13 καὶ 22.

39. Ὁ Ἀντισθένης εἶχε γράψει ἔργον ὑπὸ τὸν τίτλον Κῦρος ἢ Περὶ Βασιλείας. Ὁ Κυνικὸς σοφὸς εἶναι βασιλεὺς, διότι ἄρχει ἑαυτοῦ, ἐνῶ ὁ «μαινόμενος» εἶναι βασιλεὺς λόγῳ μόνον καὶ ὄχι ἔργῳ, ἐφ' ὅσον δὲν δύναται νὰ ἀῆγεμονεύσῃ ἑαυτοῦ καὶ νὰ πράξῃ ὅτι «ἀληθῶς» βούλεται: Ἀρριανοῦ, *Τῶν Ἐπικτήτου Διατριβῶν* Γ, 26, 32, ὅπου ἀληθῆς βασιλεὺς εἶναι ὁ δουλεύων Ἡρακλῆς, ἐνῶ δοῦλος εἶναι κατ' οὐσίαν ὁ «λόγῳ» βασιλεύων Εὐρυσθεὺς. Βλ. καὶ Δίωνα Χρυσόστομον, I 56R, Κικέρωνα, *De Officiis* I, 20, 70.

40. «Ἀρχή... ἡ μὲν ὄθεν... ῥᾶσ' ἂν μάθοι' ἡ δὲ ὄθεν... γνωστὸν τὸ πρᾶγμα πρῶτον... οἷον τῶν ἀποδείξεων αἱ ὑποθέσεις.» Ἀριστοτέλους, Μετὰ τὰ Φυσικά, Δ, 1, 1013a 1 - 16.

41. Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀποψις τοῦ νέου Ἀριστοτέλους εἰς τὸν Εὐδημόν, ἀπ. 5 Ross.

42. «Οὐκ οἶσθα ὅτι τὸ σῶμα ἢ φύσις ἐκάστῳ ἐποίησεν ἱκανὸν εἶναι πρὸς τὴν ἑαυτοῦ θεραπείαν;» Δίων Χρυσ. Χ 298R, «τὰ αἰσθητήρια τὰ τῆς φύσεως θεοῦς ὑπολαμβάνων εἶναι (ὁ Διογένης)...», Στοβαῖος, Γ, 9, 46.

43. «Οὕτως αἴετο (δηλ. ὁ Διογένης) χρῆναι πρότερον ἡδονῆς καὶ θυμοῦ κρείττονα γενέσθαι καὶ τρίτον ἐπὶ τὸ τελειότατον ἔλθειν τῶν παλαισμάτων...», Ἰουλιανός, Εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους Κύναν, (9) 15, 197c - d. «Ὅτι ἡ βούλησις αὐτῆ παραμένει ὀρθολογικὴ προκύπτει ἐκ τοῦ ὅτι ὁ Διογένης ἀπράττειν ἡξίου μόνον ὅπως ἂν φανῆ τῷ λόγῳ πρακτέα»: Ἰουλιανός, ἐνθ. ἀνωτ., 14, 195a, «ὅστις οὖν ἂν ἐθέλῃ κυνικὸς εἶναι... ὡσπερ Διογένης καὶ Κράτης ἐξελαυνέτω μὲν τῆς ψυχῆς ἅπαντα ἐκ πάσης τὰ πάθη, ὀρθῶ δὲ ἐπιτρέψας τὰ καθ' ἑαυτὸν λόγῳ καὶ νῶ κυβερνάσθω», ἐνθ. ἀνωτ. 18, 201d.

44. «Καὶ τῷ ὀρθῷ λόγῳ πάντ' ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων εἶναι λέγων... ὡς ἐν τῷ Θυέστη ποιεῖ...» Διογ. Λαέρτ. VI, 73. Οὐδεὶς λόγος ἀμφιβολίας ὑπάρχει περὶ τοῦ ὅτι ὁ Διογένης πράγματι γνωρίζει τὴν Ἀναξαγόρειον ἀρχὴν τοῦ «πάντ' ἐν πᾶσι καὶ διὰ πάντων».

45. Ἰουλιανός, Εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους Κύναν (9) 18, 200b-c, Δίων Χρυσ. IX 6 καὶ 8, X 1, 22, 31 - 32, Στοβαῖος Β 15, 47, Γ 13, 38 καὶ 13, 68, Ἀρριανός, Τῶν Ἐπικτήτου Διατριβῶν Γ XXII 23 - 25 καὶ 94, XXIV 66, Δ I 116, Διογ. Λαέρτ. VI 1.

46. Ὁ Μόνιμος ὀρίζει τὸν τύπον ὡς ἐξῆς: «κοίησις ἐστὶ τῶν οὐκ ὄντων ὡς ὄντων», Σέξτος, Πρὸς Λογικούς, Β 88.

47. Πολεμικὴν κατὰ τῶν «δοξῶν» τῶν πολλῶν θὰ περιεῖχον ἴσως τὰ ἔργα τοῦ Ἀντισθένης Περί Δόξης καὶ Ἐπιστήμης, Δόξαι ἢ Ἐριστικὸς: Διογ. Λαέρτ. VI, 17.

48. «Ἡ φύσις, ἦν... ἐπὶ σωτηρίᾳ τῶν ἀνθρώπων κατάγομεν ἡμεῖς», [Διογένης], Ἐπιστολῆς' σ. 236. Μὲ ἀναφορὰν εἰς τὴν φύσιν δικαιολογεῖ τὴν ἀπλάνην» τοῦ Ὁρακλῆς, Πλουτάρχου, Ἠθικά 600f, 601c.

49. Περὶ τοῦ κατὰ φύσιν βίου τῶν πρωτογόνων, Δίων Χρυσ. VI, 206R.

50. Ὁ Διογένης ἀκολουθεῖ τὰς ἐντολάς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ὅπως ὁ Σωκράτης, Ἰουλιανός, Πρὸς Ἡράκλειον Κυνικόν (Rochefort) 25, 238c-d, 20, 225d, 7, 211b. Σκοπὸς τοῦ φιλοσοφεῖν εἶναι «τὸ δύνασθαι ἑαυτῷ ὁμιλεῖν» Διογ. Λαέρτ. VI, 6. Οἱ πονηροὶ καὶ ἀφρονες ἀγνοοῦν ἑαυτούς, Δίων Χρυσ. X 303R.

51. Ἀφετηρία τῆς περὶ αὐτογνωσίας ἀντιλήψεως τῶν Κυνικῶν εἶναι ἡ Σωκρατικὴ ἀντίληψις, ὅπως ἐκτίθεται εἰς τὰ Ἀπομνημονεύματα τοῦ Ξενοφώντος, Α, 2, 48, καὶ 55. Βλ. Ἰουλιανόν, Εἰς τοὺς ἀπαιδεύτους Κύναν (9) 15, 197a, c - d, 17, 199b - c, 18, 200b - c.

52. Ἡ αὐτογνωσία εἶναι ἀποκλειστικῶς πρακτικὴ. Σκοπὸς τῆς εἶναι τὸ «χρῆσθαι ἀνθρώπῳ», Δίων Χρυσ. X 301R.

53. Διογ. Λαέρτ. VI 27, 28, 70 - 71.

54. Πλάτωνος Σοφιστής 246a, 247c, Θεαίτητος 155e.

55. Τοιαύτην κατασκευὴν ἐπέτυχον οἱ πρῶτοι Κυνικοὶ φιλόσοφοι, ἕκαστος τῶν ὁποίων ἐνεσάρκωσεν ὑποδειγματικῶς μίαν πλευρὰν αὐτῆς. Ἡ ἠθικὴ τῶν Κυνικῶν εἶναι παραδειγματικὴ μᾶλλον παρά κανονιστικὴ, ὡς προκύπτει καὶ ἀπὸ τοῦς τίτλους τῶν ἔργων τοῦ Ἀντισθένης (Διογ. Λαέρτ. VI 18), ὅπου μίᾳ συγκεκριμένη ἠθικὴ ἀρετῇ, λ.χ. ἡ φρόνησις, ἐξετάζεται ἐν συναρτήσει πρὸς τὸ παράδειγμα ποῦ τὴν ἐνσαρκώνει, λ.χ. τοῦ Ἡρακλέους, Διογ. Λαέρτ. VI, 18. Πρβλ. VI, 71. Κατὰ τὸν Ἐπικτήτον, Δ, 30, 31, ὁ Διογένης ἀποτελεῖ παράδειγμα τῆς ἀληθοῦς εὐδαιμονίας.

56. Ὁ Ἀντισθένης ὡς πρὸς τὸν Σωκράτη, Διογ. Λαέρτ. VI, 2 ἢ ὁ Μόνιμος ὡς πρὸς τὸν Διογένη, VI, 82.
57. Εὐθύφρων 6c.
58. Πολιτικός 278a κ.έ.
59. Ἰουλιανοῦ ἐνθ' ἄν.
60. Βλ. Διογ. Λαέρτ. VI 20 - 21.
61. Ὡς ἡ «χειρουργία» τοῦ Διογένους, Διογ. Λαέρτ. VI, 46, καὶ ἡ «κυνογαμία» τοῦ Κράτητος καὶ τῆς Ἰππαρχίας, Διογ. Λαέρτ. VI, 97.
62. Διογ. Λαέρτ. VI, 35.
63. G. Mondolfo, *La Comprensione del soggetto umano nella antichità classica*, σ. 174 - 175, 205.
64. Ἀρριανοῦ, Τῶν Ἐπικτήτου διατριβῶν A, XXVII, 11.
65. Στοβαῖος, Γ, 22, 35 - 36. Ὁ «Σωκράτης» ἐκφράζει Κυνικάς ἀπόψεις.
66. Διὰ παράδειγμα τοιαύτης ἀνασκευῆς βλ. Διογ. Λαέρτ. VI, 4.
67. Βλ. Διογ. Λαέρτ. VI 36.
68. P. Decharme, *La Critique des traditions religieuses chez les Grecs des Origines au temps de Plutarque*, Paris, 1904, pp. 271 et suiv.
69. Διογένους ἀπ. 287 Mullach.
70. Στοβαῖος Γ 29, 92.
71. Στοβαῖος Γ 40, 8.
72. Διογ. Λαέρτ. VI, 10.
73. Ξενοφῶντος Συμπόσιον 3, 4.
74. Ἀπ. A 16 (Diels)
75. Ξενοφῶντος Ἀπομνημ. A, 2, 48.
76. Βλ. Διογ. Λαέρτ. VI 15, 64.
77. Διογ. Λαέρτ. VI 67 κ.έ.
78. Διογ. Λαέρτ. VI 16.
79. Ἡθ. Νικομ. Β, 2.
80. Ἀντισθένης ἀπ. 47 Mullach.
81. Δίων IV, 141R κ.έ.
82. Πλάτωνος Σοφιστής, 246c, 247c, 251b.
83. Ἰουλιανός (VII) 20, 226a.
84. Διογ. Λαέρτ. VI 63.
85. Ἀρριανοῦ, Τῶν Ἐπικτήτου Διατριβῶν, Γ, XXII, 43.
86. Πλατ. Θεαίτητος 167a κ.έ.
87. Διογ. Λαέρτ. VI 17, VI 39.
88. Σέξτου Ἐμπειρικοῦ, Πυρρωνείων Ὑποτυπώσεων, A, 33,
- 217.
89. Ἀντισθένης, ἀπ. 96 Mullach.